

MESS GREVLERİ (1977–1980)

Can ŞAFAK*

ABSTRACT

The strikes of MESS, 1977–1980 are the most effective, broad-based and sustained labour actions in the recent history of Turkey. Organized and carried out during a period of economic disintegration and political instability, these strikes had a political mission from the outset, influencing heavily the agenda for the country and providing an important platform for discussion in the rise and fall of the socialist movement. They are extremely important and instructive not only in connection with the relation between politics and the union movement, but also for the new ideas about unions and union activity they gave rise to at the time. Moreover, they have also provided the union movement with invaluable experience in improving the technique of collective bargaining and enhancing the strategy of strikes. The objective of this paper is to take stock of this important experience, albeit in its most essential and basic features.

“Maden-İş ve MESS arasındaki savaşım, salt iki örgüt arasındaki bir olgu değildir, tersine iki sınıf arasındaki uzlaşmaz savaşımın bir parçası olmuştur.” (Maden-İş)¹

“Bu grevler işçi-işveren ilişkilerinin tamamen dışındadır. İşçi-işveren ilişkilerine tamamen yabancıdır.” (MESS)²

1977, 1978 ve 1980 MESS grevleri, o döneme kadar Türkiye’de yaşanan en kitlesel grevlerdir. Özellikle 1977 ve 1980 grevleri, alışılmamış biçimde ücret pazarlığının tek başına ön planda olmadığı, metal işkolunun sınırlarını aşan, sendika ilkelerinin, sendika tezlerinin yaygın ve etkili biçimde tartışıldığı, toplumun bütün kesimlerini derinden sarsan, etkileyen işçi eylemleri oldu. 1977–1980 MESS grevleri, üç ayrı dönem içinde yürütülüp sonuçlandırılmış olsalar da,

^{1*} *Birleşik Metal-İş Sendikası Toplu Sözleşme Uzmanı-Kristal-İş Sendikası Toplu Sözleşme Müdürü*

MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 4.

² MESS; Yönetim Kurulu Karar Defteri, 1 Haziran 1977, Aktaran Gelenek ve Gelecek MESS’in 40 Yılı (1999), Birinci Cilt, İstanbul, Aralık 1999, s. 429.

daha 1976 yılının başlarına kadar uzanan bu grev dalgası aslında bütünlüğü, sürekliliği olan, tek bir mücadeleyi ifade eder. Hayatın içinden çıkarılan derslerle doğrulanıp ve kimi zaman yeniden şekillenen sendika tezleri açısından da grevler bu bütünlüğü, sürekliliği yansıtır. Bu çerçevede MESS grevleri, sendika hareketinin kendi içindeki arayışında son derece etkili ve yol gösterici olmuştur.

1977–1980 MESS grevleri siyasi mesajlar taşımış, siyaset gündemini derinden etkilemiştir. 70'lerin sonlarında işçi sınıfının ülke siyasetinde ağırlığını hissettirdiği en etkili mücadele araçlarından biri, Türkiye'nin dört bir yanında yükselen kitle grevleri olmuştur. Kısa zaman aralıklarıyla birbirini izleyen MESS grevleri, sürekliliği/kalıcılığı, kapsamı ve yürütüldüğü işkolunun özellikleri nedeniyle hemen bütün işkollarında yaygın olarak yürütülen bu kitle grevlerinin; emek ve sermaye arasında giderek sertleşen bu çatışmanın da merkezindedir, en önemli sürükleyici gücüdür.

Öte yandan MESS grevleri sol içinde de geniş yankı uyandırmış, büyük tartışmalara sahne ve zaman zaman da neden olmuştur. Kaldı ki bu grev dalgası, solun siyasi hedefleri, önermeleri dışında düşünülemez. Bu çerçevede grev süreci sol için, sendika-siyaset, sendika-parti ilişkilerinin irdelenmesi, anlaşılması açısından da dikkate değer bir birikim sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de işçi sınıfı tarihi içindeki en önemli grevlerden biri, belki de en önemlisi olan 1977–1980 MESS grevleri sürecini, içinde bulunduğu koşullar, hedefleri, sonuçları ve ağırlıklı olarak da bu süreçte geliştirilen sendika tezleri çerçevesinde tartışmaktır.³

1. Genel Görünüm: 1977–1980 MESS Grevlerinin Koşulları

70'lerin Sonunda Türkiye

1977–1980 MESS grevleri son derece ağır siyasi baskı, belirsizlik ve ekonomik çöküş koşullarında yürütülmüştür. Bu zaman dilimi içinde kısa

³ Bu çalışma, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve bugün Birleşik Metal İşçileri Sendikası'nda (Birleşik Metal-İş) korunan Türkiye Maden, Madeni Eşya ve Makine Sanayi İşçileri Sendikası (Maden-İş) arşivinde bulunan orijinal dokümana, döneme ilişkin yayınlara -rapor, dergi, gazete, ajans, bildiri- dayanmaktadır. Sendika tezlerinin ve toplu pazarlık sürecinin yorumlanmasını esas alan çözümlerler dışında toplu pazarlık ve grev sürecinin öyküsüne, olaylara, bu süreç içinde yürütülen tartışmalara, açıklamalara ilişkin olarak belgelendirilmeyen tek bir iddiaya yer verilmemiştir.

aralıklarla beş ayrı hükümet iktidara gelmiştir.⁴ 19 ilde sıkıyönetim uygulanmıştır.⁵ Ve bu yıllara asıl damgasını vuran, terördür.

Terör, 1977 1 Mayıs katliamının⁶ ardından ve özellikle de 1978 yılı Mart ayından başlayarak hızla tırmandırıldı. Aynı yılın Nisan ayında Malatya üç gün boyunca yakılıp yıkıldı, Aralık ayı sonlarında Maraş'ta saldırılar aralıksız beş gün sürdü. Doğanşehir, Iğdır, Demirci, Isparta, Urfa terör saldırılarına hedef oldu. Ankara'da Tepecik ve Balgat katliamı, Bahçelievler katliamı yaşandı. 1980 yılı Mayıs ve Temmuz aylarında Çorum'da saldırılar kitle kıyımına dönüştü. Bütün bu saldırılarda yüzlerce insan öldürüldü, yaralandı. Bilim insanları, aydınlar, sanatçılar terör saldırılarına hedef oldular.⁷ Ve 22 Temmuz 1980 günü Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler, MESS grevleri sürerken faşistlerce katledildi. Terör hedef gözetmeksizin otobüs duraklarına, iskelelere, kahvehanelere yönelmeye başladı. Bütün bu dönem boyunca 5 binin üzerinde insan, siyasi nedenlerle öldürüldü.⁸

⁴ 39. Hükümet: IV. Demirel Hükümeti (31.03.1975–21.06.1977); 40. Hükümet: II. Ecevit Hükümeti (21.06.1977–21.07.1977); 41. Hükümet: V. Demirel Hükümeti (21.07.1977–05.01.1978); 42. Hükümet: III. Ecevit Hükümeti (05.01.1978–12.11.1979); 43. Hükümet: VI. Demirel Hükümeti (12.11.1979–12.09.1980);

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/hukümetler.htm>

⁵ 26 Aralık 1978'de Kahramanmaraş olayları nedeniyle 13 ilde (Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa) sıkıyönetim ilan edilmişti. Daha sonra 26 Şubat 1980 günü Sivas'ta ve 20 Nisan 1980 günü Erzincan'da sıkıyönetim kaldırılmış, 26 Nisan 1979 günü Adıyaman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt ve Tunceli, 20 Şubat 1980 günü Hatay, İzmir, 20 Nisan 1980 günü ise Ağrı illerinde sıkıyönetim ilan edilmişti.

⁶ DİSK, 1 Mayıs 1977 olaylarını "MC'nin kanlı komplosu" olarak nitelemiştir. "MC, teknelci sermaye adına 1 Mayıs'ı kana bulamıştır. Kanlı komplo, kısa ve uzun vadeli çıkarları için burjuvazinin her türlü yola başvurmaktan çekinmediğini göstermiştir."; DİSK Dergi (1977), Sayı: 5–6 (35–36) 1977 Mayıs-Haziran, Başyazı, 1 Mayıs'ın heybeti gölgelenemez! , s. 204. Aynı tespit DİSK, 6. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda da "MC'nin kanlı komplosu" alt başlığı altında yapılmaktadır. Bkz. DİSK, 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu, İstanbul, 22–26 Aralık 1977, s. 108–109.

⁷ 24 Mart 1978'de Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz öldürüldü, 7 Nisan 1978'de Prof. Dr. Server Tanilli vuruldu. 11 Temmuz 1978'de Prof. Dr. Bedrettin Cömert, 20 Ekim 1978'de Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu, 26 Kasım 1978'de Doç. Dr. Necdet Bulut öldürüldü. 20 Kasım 1979'da Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay öldürülmüş, 7 Aralık 1979'da Cavit Orhan Tütengil vurulmuştur. Aydınlarla yönelik saldırılar 1980 yılında da sürecek, 11 Nisan 1980 günü Ümit Kaftancıoğlu, 23 Mayıs 1980 günü Dr. Sevinç Özgüner öldürülecekti. 27 Mayıs 1980 günü MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesinin ardından Çorum olayları başlayacaktı.

⁸ "Son iki yıllık süre içinde terör ve anarşinin Sakarya Savaşındaki şehit sayısına yakın miktarda ölüme sebep oluşu, anarşik olaylardaki ölü sayısının günde 20 civarına yükselişi, görevimizin kolay olmadığını ortaya koymaktadır." Bkz.

Öte yandan ekonomik göstergeler, giderek derinleşen bir çöküş sürecini işaret ediyordu. 1970 devalüasyonu ve 1973 petrol krizinin ardından çok önemli bir sanayi girdisi olan petrol fiyatlarının 70’li yıllar boyunca artmasıyla 1970–1977 döneminde giderek yükselen enflasyon oranı 1977 yılının ortalarından başlayarak üç haneli rakamlara yaklaşmıştı. Yatırımlar ve üretim azalmış, “kalkınma hızı nüfus artışını karşılayamaz seviyeye” düşmüştü.⁹ Ekonomik çöküş toplu pazarlık sürecinin etkileriyle bir süre ücretlere yansımada, ancak 1977 yılından sonra gerçek ücretler hızla gerilemeye başladı.¹⁰ Ve bu koşullarda Türkiye, yakın tarihinin en büyük ekonomik dönüşümüne hazırlanıyordu. 1980 yılına kadar Türkiye ekonomisi, dışa kapalı bir ekonominin bütün özelliklerini göstermekteydi ve Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak sermaye birikimi ve sanayileşme sürecinin temelini devletin ekonomiye doğrudan katılımı ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmuştu. 60’lı yıllar boyunca, toplu pazarlık ve sosyal güvenlik sistemlerindeki iyileşmelerle, eğitimin, sağlığın ve pek çok kamu hizmetinin ayırım yapılmadan parasız sunulmasıyla geliştirilen sosyal devlet yaklaşımı¹¹ daha 70’lerin başlarında değişmeye başlamıştı. Hâkim sınıfların stratejisi, ücretlerin düşürülmesi ve ulusal ekonominin küresel kapitalist sistemle bütünleştirilmesinde ucuz işgücünün bir avantaj olarak kullanılmasıydı. “Bu

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/hp44.htm>: Devlet Başkanı tarafından 19 Eylül 1980 günü Hükümeti kurma görevini verilen Bülent Ulusu tarafından 21 Eylül 1980 Pazar günü kurulan 44. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Programı.

⁹ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2000/enflasyon.html>

¹⁰ SSK kapsamındaki reel işçi ücretleri (1976=100) 1977 yılında 102.4, 1978 yılında 95.2, 1979 yılında 82.3 ve 1980 yılında 57.6 olarak hesaplanmaktadır. “Ücretler 1976–1978 yılları arasında bir zirve noktasına çıktıktan sonra 1980’li yıllarda görece ve mutlak anlamda belirgin biçimde gerilemiştir. SSK’ya bağlı işçilerde ve ‘genel’ ücretlilerde reel ücret gerilemesi aşağı yukarı kesintisiz sürmekte; imalat sanayinde ise reel ücretlerde 1986 ve 1987 yıllarında yükselmeler gözlenmektedir. Ancak bu ilerleme, genellikle emek verimindeki artışın gerisinde kaldığı için sınırlı katma değer içinde ücretlerin payı –yani bir anlamda, işçi sınıfının sermaye karşısındaki görece ekonomik durumu- 1978’i izleyen on yıl boyunca aşağı yukarı kesintisiz olarak gerilemiştir.”; Boratav, K. (2005), 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, İmge Kitabevi, İstanbul, Eylül 2005, s. 37–38. ; 1962–1976 yılları arasında reel ücretlerin seyri için, bkz. Boratav, K. (1988), Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:1, İstanbul, Şubat 1988, Tablo VI, s. 111. Petrol-İş araştırmasına göre ulusal gelir (1977=100) 1980 yılında 95,3’e, gerçek ücret ise (1977=100) 56,6’ya gerilemiştir. Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK); Aktaran Petrol-İş (1985), ’85 Petrol-İş Yıllığı, Araştırma–8, İstanbul, 1986, s. 148–149.

¹¹ Boratav, bu süreci hâkim sınıflarla emekçi sınıflar arasında kâğıda dökülmemiş bir arada yaşama tablosu olarak nitelemektedir: Boratav, K. (2003); XX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla: Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü; Özgür Üniversite’de 22 Şubat 2003 tarihinde verdiği konferansın banttan çözülmüş versiyonu;

http://www.uzaklar.net/html/turkiye_ekonomisinin_genel_gor.html Erişim: Ekim 2005

dönüşümün bir yandan sanayi ürünleri ihracatında büyük bir sıçramaya yol açması, öte yandan da ucuz işgücünün Türkiye'nin yabancı sermaye açısından çekiciliğini arttıracığı umuluyordu.”¹² 1980, 24 Ocak kararları ve 12 Eylül askeri müdahalesi bu köklü dönüşümü başlatacaktı.

“Faşizme Geçit Yok!”

70'lerin sonunda Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), bu dönüşümün karşısında duran en güçlü örgüttür. Emekçi sınıfların önüne açık hedefler koymakta, “burjuvazinin sınıf tavrına karşı” uzlaşma dışında verilecek bir cevap daha olduğunu vurgulamaktadır: Uzlaşmaya hayır diyerek, burjuvaziye karşı işçi sınıfının örgütlü sınıfsal mücadelesini geliştirmek ve esas hedefin sosyalizm olduğunu göstermek!¹³

DİSK'in en etkili siyasi karşı çıkışlarından biri MESS grevlerinin hemen öncesinde 1976 yılı 16 Eylül'ünde örgütlediği Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) direnişi oldu.¹⁴ DGM Kanun Tasarısının gündeme getirilmesiyle birlikte DİSK, “sıkıyönetimsiz sıkıyönetim” olarak nitelediği DGM'leri önlemek üzere tüm demokratik mücadele yöntemlerini kullanmak gerektiğini açıkladı.¹⁵ DGM

¹² “1980'li yıllarda TL'nin dış değerindeki reel aşınma, yani doların Türkiye'deki enflasyondan daha yüksek bir tempoda pahalanması reel ücretlerdeki gerilemenin üzerine binmiş; böylece yabancı sermaye açısından Türkiye'de işgücünün ucuzlaşmasının etkileri güçlenmiştir.” Bkz. Boratav, K. (2005), 1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, s. 42–43.

¹³ “Kuruluşundan bugüne dek sosyalizm hedefini gözden kaçırmayan DİSK, özellikle, V. Genel Kurulundan bu yana, işçi sınıfının bağımsız bir örgütü olarak ikinci yolu, yani sınıf mücadelesini sürdürmektedir. Kapitalist sömürünün doğurduğu bu sınıf mücadelesi ancak, bu sömürünün ortadan kalkmasıyla son bulacaktır.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 25, 1976 Temmuz, Başyazı, Üçüncü yol yoktur!, s. 3.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen DGM Yasası, MC hükümeti tarafından yeniden çıkarılmak istendi. DİSK 16 Eylül'de bir günlük "Genel Yas" eylemi yaptı. Yüz binlerce işçi iş bıraktı. DİSK yeni bir eylem tarzı uygulayarak, yüzlerce araçlık bir konvoyla İstanbul caddelerinde trafiği felç etti.

Bkz.<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>

¹⁵ “DGM'nin kurulması, burjuvazinin iktidarı yürütmedeki acz ve beceriksizliğini kanıtlamaktadır. Burjuvazi, yıllardır yürürlükte olan ve durmadan yenileri eklenen baskıcı yasaları yetersiz bulmakta ve bu yasaları uygulamakla yükümlü mahkemeleri ‘etkisiz’ bulmaktadır. DGM ekonomik, siyasal ve ideolojik derin bir buhran içine giren sermaye sınıflarının kendi sınıfsal iktidarlarını korumak için kurduğu açık baskı araçlarıdır. Burjuva yönetimini korumak, bu yönetimin sınıfsal yapısını değiştirecek toplumsal düzen değişikliği için diğer emekçi katmanlarla birlikte iktidar mücadelesi veren işçi sınıfının yükselen sendikal, demokratik, siyasal ve ideolojik örgütlü mücadelesini bastırmakla eş anlamlıdır. Yeni DGM yasa tasarısı kanunlaştığı takdirde Türkiye yeni bir döneme girecek ve olağanüstü ‘sıkıyönetimsiz sıkıyönetim’ dönemi açık bir şekilde başlayacaktır.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 25, 1976 Temmuz, Demokrasi Savaşımına Karşı Devlet Güvenlik

Kanun Tasarısı karşısındaki siyasi tavrı nedeniyle Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) yönetimini sert bir dille eleştirdi.¹⁶ 9 Temmuz 1976 günü toplanan DİSK Genel Temsilciler Meclisinde konuşan Genel Başkan Türkler, DGM Yasa Tasarısının amacının DİSK’i tasfiye etmek ve işçi sınıfının başını çektiği demokrasi mücadelesini yargılama yoluyla ezme olduğunu vurguladı. Türkler, faşizme karşı tüm ilerici ve demokratik güçlerin güç ve eylem birliğinin hayata geçirilmesinin, faşizme karşı toplumsal direnişin boyutlarının genişletilmesinin zorunlu olduğunu belirtti.¹⁷ DİSK, “doğurduğu sonuçlar açısından son derece etkin, bilinçli ve disiplinli” DGM direnişine Türkiye çapında 500 bin işçinin katıldığını açıkladı.¹⁸ Direniş amacına ulaşmıştı: “İşçi sınıfımızın öncülüğünde sürdürülen 16 Eylül savaşımı parlamento içi ve parlamento dışı mücadeleleri birleştirerek DGM’lerin çıkışını engelledi. İşçi sınıfımız siyasal içerikli bu savaşımında demokrasi mücadelesindeki kararlılığını ve bilinçliliğini ve gelecekte her tür mücadeleye hazırlıklı olduğunu kanıtladı.”¹⁹ DGM direnişi, 1977 MESS grevlerinin de önemli kilit noktalarından biri durumuna gelecek, “DGM’yi ezdik sıra MESS’te!” sloganıyla başlatılan ve yürütülen Büyük Grevin başlıca hedeflerinden biri de, DGM direnişine katıldıkları için MESS talimatıyla işlerinden atılan temsilci ve işçilerin işlerine iadesinin sağlanması olacaktır.²⁰

Maden-İş’in 1974 Eylülünde toplanan 21. Genel Kurulunu izleyen birkaç yıl, DİSK’in ve Maden-İş’in siyasi çizgisinin paralellik taşıdığı bir dönem oldu.

Mahkemeleri Sınıf Mahkemeleridir, s. 5.

¹⁶ “Türk-İş’in X. Kongre yönetimine karşı olan ve CHP yanlısı olarak bilinen sendikalar ile H. Tunç - S. Şide yönetimi arasındaki çelişki bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Söz konusu çelişki özellikle DGM’ne karşı tavırda somutlanmıştır. Halil Tunç, ‘DGM’nin Türkiye’nin jeopolitik yapısı gereği olduğunu’ vurgulamış ve burjuvazinin ağızyla konuşarak sınıf uzlaşmacısı sendikal anlayışı söyle formüle etmiştir: ‘Devletin ve milletin bütünlüğünün söz konusu olduğu konularda bu tür mahkemelerin mevcudiyeti dikkate değer bir konudur.’ İşveren çevreleri DGM’leri konusuna aynı tavırla yaklaşıyor.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 25, 1976 Temmuz, Başyazı, Üçüncü yol yoktur! , s. 2.

¹⁷ “Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmak istenmesinin iki amacı var. Birincisi büyük sermayenin aşırı sömürü, aşırı kar ve aşırı baskı diktatörlüğünü pekiştirmek, ikincisi, bu sınıfın diktatörlüğüne karşı mücadele eden işçi sınıfı hareketini, DİSK’i, tüm ilerici örgüt ve kişileri olağanüstü mahkemelerde yargılamak, susturmak, ezme ve böylece halkın bilinçlenmesini önlemektir.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 25, 1976 Temmuz, DİSK Genel Temsilciler Meclisi 9 Temmuz, K. Türkler’in Konuşması, s. 7.; Bu açıklama Maden-İş belgelerine de aktarılmıştır: Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), İstanbul, Eylül 1977, s. 61.

¹⁸ DİSK Dergi, (1976) Sayı: 27, 1976 Eylül, Başyazı, s. 2.

¹⁹ Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 62.

²⁰ “MC adına işverenler, en başta Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu üyesi MESS, Genel Yas’a katılan binlerce işçiyi, en başta Maden-İş’in birçok temsilci, baştemsilci ve bilinçli üyesini işten attılar.” DİSK, 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 82.

1975 yılından başlayarak, “dönemin Türkiye’sinin toplumsal-ekonomik ortamında, sol hareketin hem gelişip hem de bölündüğü bu zaman diliminde Maden-İş, sosyalist solun bir mihrakı görünümü kazandı.” Bu dönemde DİSK içinde güçlenen ve yönetimde ağırlık kazanan, “toplumsal ilerleme” çizgisi en önemli dayanağını Maden-İş’te buldu.²¹ Maden-İş, DGM direnişlerinin, 50 yılı aşkın bir süreden sonra ilk kez 1976 ve 1977 yıllarında kitlesel olarak kutlanan 1 Mayıs’ların örgütleyici ve militan gücüydü.

Bu dönemde DİSK’in siyasi duruşunu da ortaya koyan çok önemli çıkışlarından biri de cephe politikası oldu. DİSK Yürütme Kurulu’nun 25 Temmuz 1977 tarihinde aldığı “bir demokrasi cephesinin” oluşturulması kararının ardından Genel Başkan Türkler 28 Temmuz 1977 günü Ulusal Demokratik Cephe (UDC) çağrısı yaptı.²² DİSK ve Maden-İş tarafından bu çıkış, geniş köylü yığınlarına, küçük üreticilere, orta tabakalara, memurlara, aydınlara ve “ulusal burjuvaziye” yapılmış işçi sınıfı ile ittifak ve “emperyalizme ve faşizme, tekellerin egemenliğine” karşı birlikte savaşım çağrısı olarak nitelendi.²³ UDC, 1977 yılında toplanan DİSK 6. Genel Kurulunda gerçekleşen yönetim değişikliğinin ardından DİSK’in siyasi tavrı olma niteliğini kaybetti. Buna karşın cephe politikası 1980 Eylülüne kadar, Maden-İş ve bir dizi sendika tarafından savunuldu.

DİSK’in 70’lerin sonlarında çok önemli bir siyasi tavrı da Cumhuriyet Halk Partisi’ni (CHP) destekleme kararıdır. 1973 genel seçimlerinde CHP’yi

²¹ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Türkiye Maden-İş Sendikası, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1998, Cilt: 3, s. 399.

²² DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 138. “Genel Başkan, birçok kez UDC’nin bir ‘savunma cephesi değil savaşım cephesi’ olduğunu, programının cephe hareketi içinde yer alacak kuruluşların ortak talep ve hedeflerinden oluşacağını, UDC içinde örgütsel ve ideolojik bağımsızlığın korunacağını, cephe çağrısını ille de siyasal partiler yapar görüşünün yanlış olduğunu, bazı ülkelerde sendikal örgütlerin bu yolda çağrılar yaptıklarını, işçi sınıfının birliğinin cephe-UDC hareketinin başarısının en önemli etkeni olduğunu, bir cephe içinde öncülüğün ancak savaşım ve pratikte sağlanabileceğini, UDC içinde yer almasa da demokrasiden yana olduğu sürece parlamento içi demokrasi güçleri ile UDC ve ona, bağlı kuruluşlar içinde dayanışma, güç birliği ilişkilerinin sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan, Türkler, Türk-İş’i de UDC içinde yer almaya çağırmış ve DİSK ile Türk-İş arasında ortak noktalar etrafında oluşturulacak bir işbirliğinin bu yönde önemli bir adım olacağını vurgulamıştır.” Aynı yerde, s. 140. Ayrıca DİSK Yürütme Kurulu 26.09.1977 tarih ve 281 sayılı kararı, Madde 1, İddianame, DİSK - DİSK’e Bağlı Sendikalar-İlgili Kişi ve Kuruluşlar Soruşturması 1, T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İstanbul, 25 Haziran 1981, E.1980/3971, K.1981/1291., s.337 ve 447.

²³ “Gerek faşist tirmanış ve bunun MC biçimindeki somutlanması, gerekse işçi sınıfının ve örgütlerinin nicel ve nitel gelişmelerindeki tarihsel atılımlar, böylesi bir güç ve eylem birliğini her zamankinden daha gerçekçi yapmaktadır.” Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 32.

destekleyen DİSK, 1977 genel seçimleri öncesinde en acil hedefin “tekelci sermayenin demokrasi ve halk düşmanı, gerici-faşist stratejisini bozguna uğratmak, faşizm tehlikesini yok etmek üzere MC’yi demokratik yoldan düşürmek” olarak açıklamıştır.²⁴ DİSK Genel Yönetim Kurulu ve Başkanlar Konseyi bu hedef doğrultusunda 1977 genel seçimlerinde, “iktidara en güçlü aday durumundaki tek ilerici ve demokrasiden yana örgüt” olarak nitelendirdiği CHP’yi DİSK’in 5. Genel Kurulu’nun 33. No.lu kararı doğrultusunda “ileri demokratik bir düzenin kurulmasının ön şartı olarak” destekleme kararı almıştır.²⁵ DİSK 1977 yılında olduğu gibi 1979, 14 Ekim ara seçimlerinde de, “tabanının (gövdesinin) ilerici, demokrat unsurlardan oluşması nedeniyle, faşizme karşı mücadelede önemli görevler yapabilecek olan” CHP’ni desteklemiştir.²⁶ Böylece DİSK, bütün bu dönem boyunca MC hükümetlerinin iktidardan uzaklaştırılabilmesi amacıyla siyasete ağırlığını koymuş ve bu hükümetleri oluşturan sağ siyasi partileri açıkça ve uzlaşmaz biçimde karşısına almıştır.²⁷

DİSK’te Ayrışma

Nihayet 70’li yılların sonlarında MESS grevlerini doğrudan etkileyen önemli bir faktör de DİSK içindeki görüş farklılıkları ve 6. Genel Kurulda gerçekleşen yönetim değişikliğinin ardından daha da belirginleşen çatışmalar, ayrışmalardır.²⁸ DİSK’te 1977 yılında gerçekleştirilen bu yönetim değişikliği daha

²⁴ DİSK, 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 111.

²⁵ Aynı yerde, s. 111–112.

²⁶ “DİSK Yönetim Kurulu, 14 Ekim seçimlerinde; 1. Tabanının (gövdesinin) ilerici, demokrat unsurlardan oluşması nedeniyle, faşizme karşı mücadelede önemli görevler yapabilecek olan CHP’ye oy verilerek desteklenmesini, 2. İşçi sınıfımızı, emekçi halkımızı kucaklayan siyasal örgütlenmenin henüz var olmadığının bilincinde olarak, sosyalist, ilerici, tüm partilerin adaylarına da oy verilerek güç katılmasının faşizmle mücadele ilkesine ters düşmeyeceğini, Kamuoyuna duyurmaya karar vermiştir.” DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), İstanbul, 25–30 Haziran 1980, s. 239.

²⁷ Maden-İş, “gerici-faşist karması” Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetini oluşturan partilerin, “bir avuç işbirlikçi büyük burjuvazinin, toprak ağalarının, soyguncunun, aracı ve tefecinin” partileri olduğunu belirtmektedir. “Bu partiler, yerli ve yabancı sömürgeçlerin, onların ekonomik-politik-askersel örgütlerinin, Dünya Bankası’nın, İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün, NATO’nun, CENTO’nun çıkarlarıyla bağlıdır. Bu anlamda MC, emperyalizmin, ülkemizdeki politik karargâhı durumundadır.” Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 26.

²⁸ Oya Baydar, Maden-İş grevlerinin ve 1977 DİSK Genel Kurulunun, “işçi sınıfının dostlarını ve düşmanlarını ortaya koymak için” son derece açık ve net bir araç olduğunu yazmaktadır. “DİSK Genel Kurulu ve bu genel kurulun gelişmeleri ve sonuçları da, aynı açıklıkta, aynı nitelikte bir başka araç olacak.” Baydar bu ayrılma noktasını sınıf sendikacılı ile sınıf uzlaşmacılığı arasında görmektedir. Baydar, O. (1977), Eleştiriden İhanete, Politika Gazetesi, 20 Aralık 1977. Aziz Nesin, büyük tartışmalara neden olan “Büyük Grev” adlı masal-öyküsünü bilinçli bir zamanlamayla DİSK Genel Kurulundan

sonra, DİSK Yürütme Kurulu tarafından, örgütü parçalanma noktasına getiren “DİSK’e parti görevi yaptırma” eğiliminin ve bu eğilimin tasfiyeci metodunun mahkûm edilmesi olarak değerlendirilecektir.²⁹

6. Genel Kurulun ardından DİSK içindeki çatışma daha da derinleşti ve 1979 Mart’ında Maden-İş Sendikası’nın, Bank-Sen, Baysen ve Yeraltı Maden-İş Sendikaları ile birlikte DİSK’ten geçici olarak ihraç edilmesi noktasına kadar vardı.³⁰ İhraç kararı, Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen tarafından “darbe” olarak nitelendi ve yapılan ortak açıklamada ihraç darbesinin “faşist darbenin geçit aradığı ve bu doğrultuda her yolun denendiği bir dönemde” geldiği vurgulandı.³¹ Maden-İş, sorunun asıl olarak DİSK’te “yönetim bunalımı” olduğunu ve çözümün bir an önce DİSK Genel Kurulunun toplanarak tabanı gerçekten temsil

hemen önce yazdığını açıklamıştır. “Büyük grev adlı masal-öykümü yazışımdan iki-üç hafta sonra, DİSK’in genel kongresi vardı. Öyküyü o sırada yazışımın nedeni işte budur. Genel kurul olmasaydı yine de yazmayacaktım. Amacım, kongreye katılacak işçileri uyarmaktı. Bu bakımdan öykümün yazılış ve yayınlanışındaki zamanlama, hiç de zamansız ya da yanlış zamanlamalı değildir. Daha iyi yönetmenler seçildi mi? Bu benim görevim değil. Yazar olarak benim görevim uyarmak.” Nesin, A. (1981), Büyük Grev, Genç Şair ve Yazarlara Yanıtım (1977), Aziz Nesin’in Hikâye Kitapları Dizisi. 34, Nesin Vakfı, İstanbul, 1981, s. 298–299.

²⁹ 14–15–16 Şubat 1979 tarihleri arasında toplanan DİSK Genel Yönetim Kurulu kararı: Bu karar 15.3.1979 tarihli ve Maden-İş, Bank-Sen, Baysen Sendikalarının geçici ihracı kararının verildiği Onur Kurulu Kararına da alınmıştır. Bkz. DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 449–464.

³⁰ Kararın gerekçeleri: 13 Şubat 1978 DİSK’in 11. Yıldönümü kutlamasında ve 1 Mayıs 1978 kutlamasında ve 19 Kasım 1978 günü Ankara’da yapılan “faşist teröre karşı anti-faşist, anti-emperyalist Demokratik Platform” toplantısında tespit edilen sloganlar dışında slogan atılması, pankart açılmasıdır. Ayrıca Kararda gerekçe olarak bu üç sendikanın; “DİSK karar organlarından izin almaksızın sendikaların diğer demokratik kitle örgütleriyle ortak eylem yapmaması” yönündeki DİSK Yürütme Kurulu kararına rağmen çeşitli mitinglere katılmaları, “DİSK Yönetiminin belli bir dönem birlikte davranmama kararı aldığı” İGD ile ortak bildiriye imza atmış olmaları, DİSK’e bağlı sendikaların iç işlerine müdahale etmesi ve bunlara karşı kurulan sendikalara yardımcı olmaları zikredilmektedir. DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 454–455. Karar 16 Mart 1979 günü basına ve kamuoyuna açıklanmıştır.

³¹ Bildiride “en üst düzeyde” bazı yöneticilerin kendi sendikalarındaki tabanın desteğini yitirmiş oldukları ve genel kurullarda yöneticilik görevlerinden uzaklaştırılmış olduklarının altı çizilmektedir. “DİSK Genel Başkan Vekilleri Rıza Güven ve Kemal Nebioğlu ile Genel Yürütme Kurulu üyesi Tuncer Kocamanoğlu, sendikalarının son Genel Kurullarında seçilememişler, zaten hiçbir tabanı temsil etmeyen Fehmi Işıklar’ın ise Maden-İş Sendikasıyla üyelik bağı dışında hiçbir ilişkisi yoktur.” T. Maden-İş, Bank-Sen, Baysen ve Yeraltı Maden-İş Sendikaları Genel Yönetim Kurullarının DİSK Onur Kurulu kararına karşı ortak açıklaması; Birleşik Metal-İş Arşivi. DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk’ün karşı açıklaması için bkz. DİSK Dergi (1979), Sayı: 8 (56), 1979 Ağustos, DİSK’i Bölmeye Kimsenin Gücü Yetmeyecektir, s. 13–16.

eden bir yönetimin oluşturulması ile olanaklı olduğunu açıkladı.³² Buna karşı DİSK üyesi 15 sendika, 23 Haziran 1979 günü, DİSK Yürütme Kurulunun tavrını destekleyen ortak bir açıklama yaptılar.³³ 1979 1 Mayıs'ı, DİSK içindeki çatışmayı daha da derinleştirdi. Geçici olarak ihraç edilmelerine rağmen DİSK Yürütme Kurulu kararıyla 1 Mayıs 1979 hazırlık çalışmalarına katılan Maden-İş, Bank-Sen ve Baysen tarafından İzmir'de miting düzenlenmesi DİSK yönetimince ağır dille eleştirildi.³⁴ DİSK, "burjuvaziye ve karşı-devrimci güçlere uygun malzeme sağlamaktan" çekinmediğini ileri sürdüğü Maden-İş yönetimini "sekte, disiplinsiz ve ayrılıkçı" olmakla itham etti, "tasfiyecî" olarak niteledi.³⁵ Maden-İş ise DİSK'teki gelişmelerin "tekelci burjuvazinin sendikal alandaki tertibi" olduğunu ilan etti.³⁶

DİSK Yürütme Kurulu ile Maden-İş arasındaki görüş ayrılıkları, MESS grevleri sürecinde keskinleşti. Sendika tezlerinin oluşmasını ve çözüm arayışlarını derinden etkiledi. MESS grevlerinin öncesinde ve yürütülmesi sırasında dikkat

³² Maden-İş Gazete (1979), 15.8.1979, Sayı: 121, Ayrı bir konfederasyon kurmayacağız, DİSK'i tabansızlara bırakmayacağız, s. 1. Maden-İş Gazete, Özel Sayı, DİSK'i bölmek ihanettir!; Birleşik Metal-İş Arşivi.

³³ ASİS, Devrimci Sağlık-İş, Devrimci Yapı-İş, Genel-İş, Gıda-İş, Keramik-İş, Limter-İş, Nakliyat-İş, Oleyis, Sine-Sen, Sosyal-İş, T.İ.S. (Tarım İşçileri Sendikası), Tekges-İş, Tümka-İş, Yeraltı Maden-İş Sendikaları. Açılama için, bkz. DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 542-543.

³⁴ "Bu sendikaların yöneticileri demokratik hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi mücadelesinden kaçmışlardır. Egemen sınıfların kendilerine gösterdikleri alanda, onların çizdikleri sınır içinde 1 Mayıs'ı yalnızca biçimsel olarak kutlamaya kalkışmışlardır. 1 Mayıs geleneğini hiçe saymışlardır. DİSK'i arkadan hançerleyerek, ne denli 'birlik' yanlısı olduklarını sergilemişlerdir. İşçi sınıfının devrimci sendikal hareketini bölme ve parçalama çabalarını 1 Mayıs nedeniyle en açık bir biçimde sergileyerek oportünist tavırlarını, iki yüzlülüklerini, korkaklıklarını, mücadeleden kaçtıklarını, en keskin tavırlara rağmen burjuvaziye nasıl teslim olduklarını, reformculuklarını teşhir etmişlerdir." DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 219.

³⁵ DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 544-545.

³⁶ "DİSK içinde sınıf sendikacılığı tecrit edilerek DİSK başsız bırakılarak, işçi sınıfımızın bu savaştan örgütü kötürümleştirilmek, sendikal harekette Türk-İş'e egemen kılınan sarı-faşist sendikacılık karşısında gerçek alternatifin oluşmasının önlenmesi istenmektedir. ... DİSK'te sendikamıza ve kardeş sendikalara karşı yönelen her adımdan ancak ve ancak burjuvazi yarar görür." MAHA Ajansı (1979), Gün: 24.9.1979, Sayı: 979/117, s. 3.

çekici sürtüşmeler yaşandı,³⁷ grevlerin politikasına yönelik en kritik tartışmalarda dahi DİSK ve Maden-İş farklı tezler savundular.

1977–1980 yıllarında Maden-İş ile MESS arasındaki toplu pazarlık süreci ve MESS grevleri, emek ve sermaye arasındaki bu tarihsel hesaplaşma böylesine ağır koşullarda yaşandı.

2. Grevlerin Öyküsü, Stratejisi ve Nedenleri

Büyük Grev: 1977 Grevleri

“Nisan 1977. Ülkemiz Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik bunalımında hızla çöküntüye gidiyor. Gerici-faşist cephe işbaşında. 1. MC Hükümette. İşçileri Maden-İş Sendikasında, patronları MESS’te örgütlü 30’u aşkın işyerinde toplu sözleşme görüşmelerinin tümünün sonucu uyuşmazlık. Grev ve Lokavt kararları kimi yerde 8–9 aydır fabrika kapılarında asılı. MESS’e bağlı 7 işyerinde grevler aylardır sürüyor.” (Maden-İş)³⁸

1977 MESS grevlerini sona erdiren anlaşma tutanağı 3 Şubat 1978 günü imzalandığında, anlaşma kapsamında 63 işyeri bulunmaktaydı. Bu 63 işyerinin tamamında grev uygulanmamış, bir bölümünde de henüz grev başlatılmadan MESS tarafından lokavt uygulanmıştı. Maden-İş, yayınlarında “Büyük Grev” olarak tanımladığı 1977 grevlerinin 8 ay³⁹ sürdüğünü ifade etmekte, buna rağmen,

³⁷ DİSK, 7. Genel Kurul Çalışma Raporunda şu tespiti yapıyordu: “... Özellikle Maden-İş Sendikası üyesi işçiler patronların örgütü MESS ile karşı karşıya bırakıldıkları gurup sözleşmesi öncesinde kendilerini DİSK dışına sürüklemek isteyen yöneticilerini, DİSK’e gelerek şikâyet etmekte ve bu duruma bir an önce çözüm bulmamızı istemektedirler.” DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 541. DİSK Genel Başkanı, Maden-İş Yönetiminin başlayacak olan MESS toplu sözleşme görüşmelerinde “üyelerin taleplerinin dile getirilmesini ve bugüne kadar görülmeyen bir biçimde sendika temsilcilerinin müzakerelere katılmalarını” engellediğini iddia etti. Bkz. DİSK Dergi (1979), Sayı: 8 (56), 1979 Ağustos, DİSK’i Bölmeye Kimsenin Gücü Yetmeyecektir, s. 15. Maden-İş ise 1979 yılı sonlarında şu uyarıyı yapıyordu: “MESS’e karşı yürüteceğimiz toplu savaşımızda hangi biçimde olursa olsun, ister cepheden ister eleştiri maskesi altında, sendikamıza yönelecek her karşı çıkış doğrudan tekellere, IMF'lere hizmet edecek, savaşımıza sağlanacak en küçük bir destek her düzeyde dayanışma işçi sınıfımızın ve emekçi halkımızın yeni kazanımlara ulaşmasına omuz vermek olacaktır.” MAHA Ajansı (1979), Gün: 24.9.1979, Sayı: 979/117, s. 4.

³⁸ Maden-İş, Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3.

³⁹ Maden-İş Gazete (1978), Sermayenin Birleşik Gücüne Karşı Sekiz Ay Süren Direnişi İşçiler Kazandı, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s.1; Maden-İş, Gazete (1978), 8 Aylık

bu grevlerin daha 1976 yılında başlayan kimi grevlerle bağlantılı olarak yürütüldüğü de bilinmektedir. Gerçekten de gerek Maden-İş ve gerekse MESS, uyuşmazlığın –buna bağlı olarak da grev ve lokavt uygulamalarının- kapsamını 1976 yılında başlatılmış 7 grevi de dâhil ederek tanımlamaktadırlar.⁴⁰ Bu işyerleri ile birlikte Maden-İş tarafından toplam 32 işyerinde grev uygulanmıştır.⁴¹ Grev kararı alınan 12 işyerinde ise henüz greve çıkılmadan MESS tarafından lokavt uygulanmıştır.⁴² Bu süreç boyunca grev uygulanan ve lokavta maruz kalan işyeri

Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s.3.

⁴⁰ MESS, 30 Mayıs 1977 tarihinden önce, Maden-İş tarafından uzun zamandan beri 7 işyerinde 2.485 işçi ile grev yürütüldüğünü kaydetmektedir. MESS çelişkili biçimde 30 Mayıs günü 21 işyerinde başlayan grevlerle birlikte grevdeki işyeri sayısının Otomobil-İş tarafından başlatılmış bir işyerini de dikkate alındığında 29'a, alınmadığında 28'e, grevdeki işçi sayısının ise her iki durumda da 10.562'ye ulaştığını kaydetmektedir. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 427-428 ve 429. Maden-İş de 1977 Nisan'ında; 30 Mayıs 1977 öncesinde MESS'e bağlı 7 işyerinde grevlerin aylardır sürmekte olduğunu belirtiyor.; Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3. Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi'ne göre ise 1976 yılında 8 işyerinde greve çıkmıştır: "Bu arada maden işkolunda grevdeki işyeri sayısı 8'e çıkmıştı. Yaklaşık 1,5 yıldır süren İzsal grevinin yanı sıra, 1 Temmuz'da Gebze'deki Elba Basınçlı Döküm Sanayii'nde, 3 Temmuz'da Tezsan Takım Tezgâhları Sanayii'nde ve Çelik Montaj Sanayii'nde, 5 Temmuz'da Porfektüp Ambalaj Sanayii'nde, 6 Temmuz'da Altaş El Aletleri Dövme Çelik Sanayi ve Süpsan Motor'da, 7 Temmuz'da ise Uzel Makine Sanayii'nde başlayan bu grevlere 3.416 işçi katılıyordu." Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri (1964–1980), Cilt: 2, s. 387.

⁴¹ MESS, Maden-İş'in 30 Mayıs günü, 7.733 işçinin çalıştığı 21 işyerinde greve çıktığını, böylece grevdeki işyeri sayısının 29'a grevdeki toplam işçi sayısının ise 10.562'ye, ulaştığını, 9 Haziran günü iki işyerinin daha katılmasıyla grevdeki işyeri sayısının 31'e işçi sayısının 10,934'e, Ağustos ayı ortalarında 1 işyerinin daha katılmasıyla grevdeki işyeri sayısının 32'ye, işçi sayısı da 11.294'e çıktığını kaydetmektedir. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 427, 428, 430, 432; MESS; Yönetim Kurulu Karar Defteri, 1 Haziran 1977, Aktaran Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 429. Maden-İş ise 30 Mayıs 1977 günü greve çıkılan işyeri sayısını 25 olarak kaydediyor. Maden-İş'e göre greve çıkılan toplam işyeri sayısı 33: "30 Mayıs 1977 Saat 14.00. 25 işyerinde birden çarklar duruyor... Motorlar susuyor, grev pankartları işçi marşlarıyla asılıyor, grev gömlekleri giyiliyor. Barakalar kuruluyor, davullar vuruluyor. Büyük Grev savaşımı başlıyor." Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3.

⁴² "MESS 17 Ekim günü, henüz greve gitmemiş 12 işyerinde 4.552 işçiyi kapsam üzere lokavt başlattı. Maden-İş bu işyerlerinde grev kararı aldığı halde uygulamayı başlatmıyor, onun yerine işi yavaşlatarak verimi düşürüyordu. Görüşmelerden de bir sonuç alınmıyordu. İşyerlerinin verim düşüklüğü nedeniyle lokavt bir zorunluluk haline gelmişti. Böylece üretimin durduğu işyeri sayısı 44'e, grev veya lokavta maruz işçi sayısı da 15.846'ya çıktı." Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 432. Buna karşılık Maden-İş

sayısı 44, bu işyerlerinde çalışan işçi sayısı ise 15.846'dır. Maden-İş'e göre 1, MESS'e göre ise 2 işyerinde grev kırılmıştır.⁴³

Büyük Grevin başlamasından kısa bir süre önce bağımsız Türkiye Otomotiv İmal, Montaj, Demir, Çelik, Makine ve Metalden Mamul Eşya Sanayi İşçileri Sendikası (Otomobil-İş), 21 Mart 1977 günü saat 13.00'de MESS'e karşı Çelik Montaj işyerinde grev başlatmıştı.⁴⁴ Öte yandan bu grevlerden önce MESS, Türk Metal Sendikasıyla Şubat 1977'de Ege Bölgesindeki iki işyerinde, Mart 1977'de ise İstanbul'daki 8 işyerinde grup sözleşmeleri imzalamıştı.⁴⁵

lokavt uygulanan işyeri sayısını 13 olarak kaydediyor: "17 Ekim 1977. Büyük Grevlerin 4,5 ayı aştuğu günlerde MESS 13 işyerinde Lokavt uyguluyor." Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 5.

"17 Ekim 1977 sabahı işbirlikçi tekeli sermayenin madeni eşya işkolundaki saldırgan örgütü MESS ve 13 işyerinin patronları Lokavt ilan ettiler. (...) Şimdi onlar uyumsuzluğun boyutlarını genişleterek, uyumsuzluktaki işyeri sayısını 33'den 47'ye ulaştırarak son çözümlemede anlaşma koşullarını kendi lehlerine çevirmek istiyorlar." Maden-İş Gazete (1997), Lokavt Suçtur, 1 Kasım 1977, Sayı: 95, s. 1.

⁴³ "Maden-İş cephesindeki ilk önemli yarımla 9 Kasım 1977 günü oldu. 17 Ağustos'tan beri grevde olan Auer işçileriyle 30 Mayıs'tan beri grevde olan Embo işçileri, grev yardımının artırılması yolundaki isteklerinin Maden-İş tarafından reddedilmesi üzerine, 9 Kasım günü sendikalarından istifa edip greve son verdiler ve kendi seçtikleri bir komite aracılığıyla işverenle görüşmeye oturdular." Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 432. Maden-İş, Auer işyerinde grevin kırıldığını kaydediyor: "MESS, 2. MC, Maocular ve her soydan-boydan sahte solcular elele grevleri kırmak için yeni oyunlar düzenliyor. Nafile... Parayla satılmış birkaç temsilcinin ve bozguncunun oyununa getirilen AUER hariç, grevcileri oyuna getirmek ne mümkün." Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 5. "Auer adlı bir işyeri dışında hiçbir grev kırılmamış, bütün çabalar üyelerimizin bilinç duvarına çarpıp dağılmıştır." MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 4.

⁴⁴ MESS'e karşı 350 işçi ile 1 Kasım 1976'de başlayan toplu sözleşme görüşmelerinde uyumsuzluk nedeni, MESS'in iş güvenliği, kıdem ve ihbar tazminatı ile parasal önerileri kabul etmemesi olarak açıklanmıştı. Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Şubat-Mart 1977, Sayı: 52, s. 2 ve 3. Daha sonra MESS'e bağlı Akardan işyerlerinde Otomobil-İş tarafından 22 Ağustos 1977 günü grev başlatılmış, ancak Makine Takım ve Akardan işverenleriyle MESS dışında anlaşma sağlanması üzerine toplu iş sözleşmeleri bağtlanmıştı. Bkz. Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Ağustos 1977, Sayı: 56, s. 10-11, Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Ağustos-2, 1977, Sayı: 57 ve Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Kapak: MESS'in bağlarını kopardık, Eylül 1977, Sayı: 58. Otomobil-İş Dergisinin kapağı, MESS Gazetesinde de yayınlanmıştı: "İpleri MESS'den koparılan iki şaşkoloz papyonlu adam tarzında tasvir edilenler, ülke sanayinden iki fabrikadır ve MESS'den gizli Otomobil-İş'le anlaşma yaparak bu tabloya model seçilmişlerdir. Tablodaki yerleri seyredildiği gibidir ve burada kullanılan ZAFER ibaresi ise, kendilerine hasredilmiştir." MESS Gazetesi, 21 Aralık 1977, Aktaran Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 433.

⁴⁵ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 427.

“DGM’yi Ezdik Sıra MESS’te!”

Büyük Grev, çok güçlü bir taban desteğiyle başlatılmıştır. MESS’e karşı büyük çaplı bir mücadelenin gerekliliği ve bunun güçlükleri 19–20–21 Nisan 1977 günlerinde İstanbul Spor ve Sergi Sarayı’nda düzenlenen üye toplantısında tartışılmıştır.⁴⁶ Karar kesin ve kısadır: “DGM’yi ezdik sıra MESS’te!” Toplantının hemen ardından 27 Mayıs 1977 günü Maden-İş Başkan Vekili Şinasi Kaya, “yasal grev süreleri dolan tüm işyerlerinde 30 Mayıs 1977 günü fiili grev uygulamasının başlayacağını” basına ve kamuoyuna açıklamıştır.⁴⁷ Ve Büyük Grev, 30 Mayıs 1977 sabahı 25 işyerinde birden başlatılmıştır.

Büyük Grev sürecinde en önemli siyasi gelişmelerden biri, 5 Haziran 1977 Genel Seçimleridir. DİSK ve Maden-İş seçimlerde, işçi kitlelerinin önüne siyasi bir hedef koymuştur. Maden-İş grevdeki metal işçilerini, “MESS’in, işbirlikçi tekellerin iktidardaki politik temsilcisi MC’yi alaşağı etmek için” oy kullanmaya davet etmiştir. Maden-İş seçim sonuçlarının “tüm baskı ve teröre ve anti demokratik kurallara karşın demokrasi güçlerinin hızla yol aldığını” gösterdiği inancındadır.⁴⁸ Ancak bu yeterli olmamıştır, seçim sonucunda 2. MC hükümeti kurulmuştur.

⁴⁶ “Maden-İş, demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının gereğini yapıyor. Üyelerine danışıyor, MESS’e karşı büyük çaplı bir savaşımın gerekliliğini ama çok zorlu olacağını, zor koşullarda verileceğini tüm açıklığıyla anlatıyor. Üyelerinin bilincine, kararına başvuruyor.” Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3. Maden-İş, Büyük Grev sürecinde zaman zaman geniş katımlı taban toplantıları düzenledi. MESS’le yapılan her görüşmenin ardından, MESS’in ve Maden-İş’in karşılıklı önerilerini üyelerine ilan etti.

⁴⁷ Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3.

⁴⁸ Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 3 ve 4.

Çerçeve - 1

Büyük Grev sürerken Maden-İş Gazetesi'nin 15 Ağustos 1977 tarihli 92. sayısında yayınlanan açıklama:

MESS Grevlerimizi Kırmaya Çalışıyor. Bu Yolda Yeni Kararlar Aldı. MESS'in Bu Kararlarını Tüm Kamuoyuna:

AÇIKLIYORUZ

Karar:-1 İşçiler grevi büyük bir kararlılıkla sürdürüyorlar. Bunu önlemek zorundayız. Bunun için işçiler arasında ikilik çıkarmaya çalışılacak. Bu yolda gerekli bazı girişimlerde ve fedakârlıklarda bulunulacaktır.

Karar:-2 İşçilerle iyi münasebetler kurulacak ve onlara, kendileriyle bir sorunumuzun olmadığı, fakat sendikalarının uzlaşmaz bir tutum içinde olduğu anlatılacak. İşçilerle sendikanın arası açılacaktır.

Karar:-3 Grevci işçilerden dışarıda iş bulup çalışanlar var. Onlar çalıştığı sürece bu grevler bitmez. Bu nedenle: Sivil hafife teşkilatı kurulacak ve çalışan işçiler birer birer tespit edilecektir. Ayrıca da gizli bir polis-ajan teşkilatı ile bunların yeni iş bulmaları kesinlikle önlenecektir.

Karar:-4 İşçilerin kendileri, eşleri ve çocukları çeşitli yayınlarla grevi sona erdirmeleri için ikna edilmeğe çalışılacaktır. MESS, adresleri tespit edecek hazırlayacağı gazete, bildiri ve açıklamalı yazıları bu adreslere sürekli gönderecektir.

Karar:-5 Sendikanın militan zihniyetli bir takım adamları var. Bunlarla tek tek uğraşılmayacak, bunların tamamı bazı yollarla işçileri uyandıramayacak duruma getirilecektir.

Karar:-6 İşçilerin ne düşündükleri, neler konuştukları, şikâyetlerinin neler olduğu sürekli izlenecek, bütün işyerlerinde memnun edilecek bazı işçiler aracılığı ile bunlardan bilgi toplanacak ve değerlendirilecek.

Karar:-7 Sendikanın içinden haberler alınmaya çalışılacaktır. Bunun için sendika içinden bize haber iletecek elemanlar bulunacaktır.

Karar:-8 Çok sayıda işyeri, uyuşmazlık yaratılarak greve götürülecek ve sendikanın para gücü bu yolla tüketilecektir.

Karar:-9 Sendikanın çok parası olduğu, grevci işçilere az para ödediği durmadan tekrarlanacak ve sendikanın yaptığı ödemeleri eleştiren işçiler tespit edilerek bunların toplantılarda bu konuyu dile getirmeleri yolları araştırılacaktır.

Karar:-10 Bazı kuruluş ve kişilerin grevci işçileri maddi-manevi olarak destekledikleri ortadadır. Grevci işçilere açıktan yardımcı olan kuruluşlarla grevcilerin aralarını açmak için MESS girişimlerde bulunacak ve bu kuruluş mensuplarının grev yerlerine girmelerine işçilerin karşı çıkmaları yolları aranacaktır.

MESS bu kararları almış bulunuyor. Grevlerimizi bunlarla kıracaktı. "Grevleri kırmak bizim doğal hakkımızdır" diyor, bunu da gizlemiyor.

Evet MESS, siz grev kırıcılık hakkınızı sonuna kadar kullanınız. Hatta birkaç toplantı daha yapıp daha başka kararlar da alınız. Elinizden geleni arkanıza koymayınız. İşte grevler, işte siz ve işte de biz... Grevler işyerlerimizde, bizler grev çadırlarımızda, nöbetimizdeyiz. Sizler de villalarınızda, köşklerinizde, hotel ve motellerinizde, plajlarınızdasınız.

Sizleri bekliyoruz, gelin kırın grevlerimizi...

Büyük Grev sürecinde MESS'in en önemli propaganda malzemesi, Maden-İş'in grevci işçilere yaptığı ödemelerdir. MESS Gazetesinde işçilere hitaben şöyle seslenmektedir: “Bu arada grev uygulayan sendikanızın sizleri zor duruma sokmuş olması, diğer bir ifade ile tüzüğüne uygun seviyede maddi yardımda bulunmaması da sizlerin namına bizleri üzmektedir. Bunun da nedeni tarafımızdan anlaşılammaktadır. Zira sendikanız güçlü bir örgüttür. Parasal imkânları mevcuttur.”⁴⁹ MESS'in bu kampanyasına sağ basın da katılmakta gecikmemiştir.⁵⁰ Bu açıklamalar Maden-İş tarafından yalanlanmıştır.⁵¹

Maden-İş kaynaklarında, 1977 Eylülünde MESS'te çözümlerin hızlandığı, MESS'ten bağımsız olarak Maden-İş'le anlaşma yapan ve yapmak isteyen MESS üyelerinin artmaya başladığı kaydedilmektedir.⁵² Grevleri çözemeyen MESS'in umudu yaklaşan kıştaydı. MESS soğuklar başlarken, henüz greve çıkmamış olan fabrikalarda lokavt uyguladı.

⁴⁹ “Takriben yılda 120.000.000 TL (Yüz yirmi milyon) geliri olan bir sendikanın işçisine asgari yardımda bulunmak istememesine gerekçe bulmak imkânsızdır.” MESS Gazetesi, 8.7.1977, Sayı: 298. Aktaran Maden-İş Gazete (1977), 15 Ağustos 1977, Sayı: 92, s. 5.

⁵⁰ “Maden-İş sola hizmette sarı sendikacılığı benimsemiştir. Son MESS grevi bunun ispatıdır. Greve mecbur edilen işçiye geçimini sağlayacak yardım yapılmaması nerede görülmüştür? İşçiden kestiği paralarla milyonlarca liralık grev fonuna sahip Maden-İş ayrıca yardım kampanyaları ile de milyonlar toplamakta, sonra da bu parayı grevci işçilere değil sol dernek militanlarına sarf etmektedir. 35 gün grevde bulunan işçisine bir kuruş ödemeyen, yemek masraflarını dahi danışıklı dövüšte bulunduğu işverenin kesesine yükleyen Maden-İş grevdeki fabrikalarında memurlar için hazırlanan yemeği, grevdeki işçisine çıkarabilmektedir. Maden-İş'in bu göstermelik grevlerine karşılık, Türk-İş üyesi Teksif'in Sümerbank'taki üç fabrikada beş bin işçisine bugüne kadar 30 milyon lira ödemesi DİSK'in grevci niteliğini, buna karşılık Türk-İş'in ağırbaşlı tutumunu çok iyi açıklamaktadır.” Tercüman Gazetesi, 13 Temmuz 1977, Aktaran Maden-İş Gazete (1977), 15 Ağustos 1977, Sayı: 92, s. 5.

⁵¹ Maden-İş, MESS'in amacının, Maden-İş yönetimi ile işçilerin arasına kama sokmak olduğunu açıkladı. Daha “dün ‘Maden-İş bu greve dayanamaz, parası yok’ diyen MESS, bu kez Maden-İş kasasında ‘100 Milyonlar’ olduğunu iddia ediyordu.” Maden-İş Gazete (1977), 15 Ağustos 1977, Sayı: 92, s. 5. Açıklama için bkz. Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 4. Maden-İş, her türlü maddi olanaksızlıklara rağmen üyelerine toplam 100 Milyon Lirayı aşan ödeme yaptığını açıkladı. MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Yürütme Kurulunun Açıklaması, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 5.

⁵² Maden-İş Gazete (1978), 8 Aylık Direnişimizin Tarihi, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. 4.

“Lokavt Suçtur!”

“16 Ekim 1977 gecesi 13 işyerinin kapısına ‘Bu işyerinde Lokavt uygulaması vardır’ diye levha asanlar, kitlelerin gözünde zorbalığın, gericiliğin simgesi haline gelen adlarını (MESS adını) bu levhaların altına yazmaktan çekinecek kadar suçlu olduklarını, haksız olduklarını biliyorlar.” (Maden-İş)⁵³

“17 Ekim 1977 sabahı işbirlikçi tekeli sermayenin madeni eşya işkolundaki saldırgan örgütü MESS ve 13 işyerinin patronları Lokavt ilan ettiler.”⁵⁴ Maden-İş, sendika hareketinin karşı karşıya kaldığı etkili ve en geniş kapsamlı lokavt uygulamasını üyelerine bu satırlarla duyuruyordu: “MESS tehdit, şantaj ve aldatmaca yöntemleriyle grevleri kıramayacağını anlayınca, toplumsal bir suç olan lokavtlara başvurarak, işçileri açlık ve sefaletle tehdit edip dize getirmeyi denedi.”⁵⁵

MESS tarafından bu işyerlerinden hiç birinde henüz grev uygulanmadan başlatılan bu toplu lokavt, aynı zamanda “saldırı lokavtı” uygulamasının ülkemizdeki çok tipik ve en önemli örneğidir. Lokavt uygulamasının işçiler arasında bir tedirginliğe neden olduğu anlaşılıyor. MESS tarafından verilen demeçlerle, anlaşma olursa lokavt uygulanan işyerlerinde işçilerin işe “alınabileceği” vurgulanmış ve bu açıklamalar Maden-İş tarafından tehdit olarak algılanmıştır.⁵⁶ Maden-İş, Gazetesinin gerek lokavt nedeniyle yayınladığı Özel

⁵³ Maden-İş, Gazete (1977), 1 Kasım 1977, Sayı 95

⁵⁴ Maden-İş Gazete (1977), 1 Kasım 1977, Sayı: 95.

⁵⁵ DİSK 6 Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 161.

⁵⁶ “Karanlık kafalı MESS patronları, kendi karanlık eylemlerine uygun bir biçimde gece karanlığında başlattılar lokavtı. 16 Ekim gecesi son silahları olan lokavtı kullanarak işçilerde, Maden-İş’te yığınlık yaratmak hevesinde olanlar uzun soluklu bir savaşımı göze alan işçilerin yaptıkları hazırlıkları görselerdi herhalde ne denli yanlış ve sonuçları itibarıyla kendilerini ne denli bir açmaza sürükleyecek bir karar verdiklerini anlardı. 13 işyerindeki binlerce işçimiz onların umudu olmayacak, onlar bizim taze kanımız, onlar savaşımımıza daha bir canlılık getirecek. Çünkü onlar zulme ve yoksulluğa karşı acımasız bir savaşım veren Türkiye işçi sınıfının yiğit neferleri, çünkü onlar Türkiye Maden-İş Sendikasının grevdeki on binlerce işçisi gibi maddi, manevi güvencesi altında. Bu böyle bilinmeli. Bu böyle bilindiği gibi soyadına uygun demeçler vermekle maruf İ. Lök de bilmelidir ki; ‘Lokavtla işçilerin iş akdi askıya alınmıştır. Eğer anlaşma olursa bu işçiler işe ALINABİLİRLER’ biçimindeki tehdit demeci sökmeyecektir. Bir kez lokavt işyerinin kapatılması, işçilerin hizmet akitlerinin feshi değildir ve daha önemlisi tehdit ettiği işçiler Türkiye Maden-İş Sendikasının üyeleridir.” Maden-İş Gazete (1977), 1 Kasım 1977, Sayı: 95.

Sayısında ve gerekse 1 Kasım 1977 tarihli nüshasında lokavtın işyerinin kapatılması, işçilerin hizmet akitlerinin feshi anlamına gelmediğini, lokavta uğramış işçilerin hizmet akitlerinin grevde olan işçiler gibi askıda olduğunu açıklama ihtiyacı hissetmiştir.

Maden-İş lokavt kararlarını, “yerli-yabancı parababalarının” Maden-İş’e ve DİSK’e karşı planladığı “son ve öldürücü darbe” olarak görmektedir: “Ama parababaları yine yanıldı, yine kazdıkları kuyuya düştü. Lokavtlar, 33 işyerinde aylardır sürmekte olan grevlerimizin ne kadar haklı bir savaşım olduğunu işçi sınıfımıza, halkımıza bir kez daha en açık biçimde gösterdi. Grevci işçilerimiz daha bir bilendi. Parababalarının, MESS’in yalanları, ikiyüzlülüğü iyice açığa çıktı.”⁵⁷

Lokavt uygulaması kamuoyunda yankı buldu. Metal işçileriyle dayanışmanın boyutları daha da genişledi. “Siyasal anlayışları ne olursa olsun lokavta karşı olan hemen tüm kuruluşlar, bu arada Türk-İş yöneticileri de MESS’in bu uygulamasını protesto ettiler.” DİSK, Türk-İş’in bu tavrını, sendikalar birliğinin açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi.⁵⁸

“İşçiler Kazandı!”

“Fabrikalarımıza başımız dik dönüyoruz. (...) Sizler, Maden-İş’in bilinçli üyeleri, Kavel Grevlerinin, Singer Direnişlerinin, 16 Eylül’lerin, 1 Mayıs’ların savaşım boylarından gelip MESS’in karşısına çıktınız. Sizlerle tek tek başa çıkamayan işverenlere, birleştiklerinde de bir sonuca ulaşamayacaklarını gösterdiniz.”(Maden-İş)⁵⁹

DİSK’in 6. Genel Kurulunun ve MC Hükümetinin düşürülerek Ecevit Hükümetinin kurulmasının ardından 1978 yılının ilk günlerinde Maden-İş ve MESS arasında yeniden başlayan toplu görüşmeler 3 Şubat 1978 günü anlaşmayla sonuçlandı. 63 işyerini kapsayan bu anlaşmayla 42 işyerindeki grev ve lokavtlar kaldırıldı. Bütün sözleşmelerin bitiş tarihleri, 31 Ağustos 1979 tarihinde birleştirildi. Başlangıç tarihleri farklı olan bu sözleşmeleri aynı tarihte bitirebilmek için üç kademeli zam uygulandı. Sözleşme Maden-İş tarafından “zafer” olarak nitelendirildi. Maden-İş, grev ve lokavttan çıkan üyelerine yayınladığı bildiriye, aylardır büyük bir kararlılıkla sürdürülen direnişin başarıyla sona erdiğini açıkladı.

Maden-İş açıklamasında ekonomik kazanımlara ilişkin olarak MESS’in koymak istediği sınırların çoğunu aşmayı başardıklarını ifade etmektedir. Maden-

⁵⁷ Maden-İş Gazete (1977), Lokavtınız Vız Gelir Bize Vız, Özel Sayı, 24.10.1977, s. 1.

⁵⁸ DİSK 6 Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 161.

⁵⁹ MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Sendikası Genel Yürütme Kurulunun Grev ve Lokavttan Çıkan Üyelerine Bildirisi, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1 Ek.

İş, sözleşmeyle önemli ücret artışları sağlandığını, MESS'in ücret artışlarını sınırlama çabalarının boşa çıktığını, sözleşmelerle sağlanan ücret artışının 25 kişilik demir çekme fabrikalarının ücretleri dâhil, ortalama olarak madeni eşya işkolunda bağtlanan toplu sözleşmelerin ücret zammı ortalamasının üzerinde olduğunu açıklamıştır. “Yakacak, bayram ve izin ödemelerindeki zamlar % 200'ü geçmektedir. Her işyerinde ikramiyeler en az bir maaş arttırılmıştır. Tüm sosyal haklarda önemli artışlar sağlanmıştır. Tüm işyerlerinde izin süreleri arttırılmış, haftalık çalışma süreleri birinci yıl 47,5, ikinci yıl 46,5 saate indirilmiştir.”⁶⁰

Açıklamalardan anlaşıldığı gibi, doğrudan akçalı kazanımlar yanında asıl dikkat çeken çalışma sürelerinin kademeli olarak düşürülmesi ve yıllık izin sürelerinin arttırılması olmuştur. Bu iki noktada MESS'in direnci kırılmıştır. Bunun yanında grev sürecinde ön plana çıkan ve son ana kadar müzakere edilen diğer başlıca uyuşmazlık konuları DGM direnişi nedeniyle işten çıkarılan işçilerin yeniden işe alınmaları ile grevde geçen sürelere ilişkin ücretlerin ödenmesidir. Sözleşmeyle DGM direnişi nedeniyle işten çıkarılan işçilerin tazminatları alınmış, kara listeler yırtılmıştır.⁶¹ MESS'in grevde geçen süre içindeki ikramiyeleri, yan ödemeleri ve sosyal hakları vermeme ve grevde geçen süreleri terfiden ve kıdemden saymama çabaları boşa çıkarılmıştır.”⁶² Bu iki temel konuda da kısmi bir başarı sağlanabilmiştir. Ancak kıdem tazminatlarının yükseltilmesi hedefine varılamamıştır.

Büyük Grevin Nedenleri

DİSK, Maden-İş ve MESS kaynaklarından izlendiğinde, Büyük Grevin birbirine bağlı siyasi ve ekonomik nedenlere dayandığı, uyuşmazlığın taraflarının da parasal uyuşmazlık konuları dışında, kimi siyasi ve ilkesel nedenlere işaret ettikleri görülmektedir.

Büyük Grev, metal işkolunun sınırlarını aşan, ülke çapında sonuçlar yaratan, çok etkili bir işçi eylemidir. “Bu grevin büyüklüğü, sadece greve giden işyeri sayısının ve greve katılan işçi sayısının çok olmasından ileri gelmemektedir. Grevin sonuçları, ekonomiye yansımaları, ekonomiyi etkilemesi, tekelci sermayenin

⁶⁰ MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 1–2.

⁶¹ Maden-İş Gazete (1978), 15 Şubat 1978, Sayı: 97.

⁶² Maden-İş, bu açıklamada, iki amacına ulaşamadığını da belirtmektedir: “Birincisi, kıdem tazminatlarını arttırmamız mümkün olmamıştır. İşverenler kıdem tazminatları konusunda aşırı katı bir tutum içindedirler. Hâlbuki işsizlik sigortasının ya da herhangi başka bir iş güvencesinin olmadığı ülkemizde, biz sendikalar olarak kıdem tazminatı üzerinde bir tür iş güvencesi olarak ısrarlıyız. Bu sorunu, önümüzdeki dönemin başta gelen bir hedefi olarak ele almamız gerekiyor. İkinci olarak, DGM'lere karşı 16 Eylül direnişinde işten çıkartılan ve bir bölümü işsiz olan üyelerimizi eski işlerine geri aldirmayı sağlayamamışızdır. Buna karşılık MESS'e, bu üyelerimizin tazminatlarını vermeyi ve bunlar hakkında düzenlenen kara listeleri kaldirmayı kabul ettirmiş bulunuyoruz.” MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 1–2.

saldırısının, en zor, en kötü koşullar altında göğüslenmesi, işçi-emekçi dayanışmasını ileri boyutlara, ulusal ve uluslar arası düzeyde gerçekleştirmesi, dayanışmayı ‘yanınızdayız, selam’dan gerçek (nakdi,-ayni) dayanışmaya dönüştürmesi açısından da önemlidir.”⁶³ Maden-İş, Büyük Grevi bir savaşım olarak nitelemektedir ve bu savaşım gerçekte, MESS ile Maden-İş arasında değildir. “Emperyalizm ve işbirlikçisi holdingciler ile Türkiye işçi sınıfı ve tüm emekçi halkımız arasındadır.”⁶⁴

MESS de 1977 grevlerinin metal işkolunun o güne kadar tanık olduğu en büyük grevler olduğunu belirtmektedir. MESS’in tespitine göre 1977 grevleri “yalnızca o işkolunun sınırları içinde kalmayıp bütün işkollarındaki işçi-işveren ilişkilerini yakından ilgilendiren bir mücadele haline geldiği gibi, Türkiye solunun iktidardaki Milliyetçi Cephe Hükümeti’ni düşürmek için yürüte geldiği mücadelenin de merkezi” olmuştur.⁶⁵

Böylesi geniş ölçekli ve etkili sonuçlar yaratan bir kitle grevinin nedenlerinin salt işkolunun ve işyerlerinin ekonomik koşulları ve işçi talepleri çerçevesinde açıklanması elbette mümkün değildir.

Maden-İş, Büyük Grevi, uluslararası sermaye kuruluşlarıyla, bir bütün olarak hâkim sınıflarla ilişkili görmekte, “büyük tekellere ve faşizme karşı savaşımında” toplu pazarlık sürecine ve grevlerin başarısına büyük önem atfetmektedir.⁶⁶ Maden-İş’e göre, yürüttüğü grevlerin temel nedeni “alışlagelmiş görüşmelerdeki ekonomik anlaşmazlık değildir.”⁶⁷ Hâkim sınıfların amacı “sömürüyü sınırlama ve demokrasi-toplumsal ilerleme” mücadelesini kırabilmek, bunun için de öncelikle bu mücadeleye en geniş kitle tabanını oluşturan DİSK’i zayıflatmak ve parçalamaktır. Maden-İş şu tespiti yapmaktadır: “DİSK’i etkisiz hale getirmenin yolu, her şeyden önce DİSK’in en güçlü sendikalarını dize getirmekten geçmektedir. Tekelci burjuvazi, T. Maden-İş Sendikamıza karşı yönelttiği saldırısının sonuçlarına göre, MC ile tam uyum halinde ve Türk-İş’in de desteğiyle bu planı DİSK’in örgütlü ve güçlü olduğu diğer işkollarında da uygulamakta gecikmeyecektir.”⁶⁸ Hedef Maden-İş’i mali yönden çökertmek, işçileri bölmek, inisiatifi ele geçirmek ve bu yolla uzlaşmacı sendikacılığı

⁶³ Üstün, S. (1977), Nesin? (2), Politika Gazetesi, 14 Aralık 1977.

⁶⁴ Maden-İş Gazete (1977), Lokavtınız Vız Gelir Bize Vız, Özel Sayı, 24.10.1977, s.1.

⁶⁵ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 424-425.

⁶⁶ Genel Başkan Kemal Türkler’, Türkiye Maden-İş Sendikasının 1-4 Mart 1977 günleri Gönen’de toplanan Genel Yönetim Kuruluna “ülkemizin sendikal ve siyasal durumu” üzerine sunduğu görüş açıklamasında şunları söylüyordu: “Büyük tekellere ve faşizme karşı savaşımında sendikamızın, üst örgütümüz DİSK’in son derece önemli bir yeri vardır. Grevlerin, toplu sözleşmelerin ve diğer işyeri, işkolu ve ülke çapındaki ekonomik eylemlerin başarısı tekellerin sömürüsünü sınırlayacağı gibi, onların egemenliğine son vermenin olanaklı olduğunu göstermektedir.” DİSK Dergi (1977), Sayı: 3 (33), Mart 1977, Durum, s. 113, 114.

⁶⁷ DİSK Dergi (1977), Sayı: 2 (32), Şubat 1977, Başyazı, s. 51.

yaygınlaştırmaktır.⁶⁹ Maden-İş'e göre grevler hâkim sınıfların saldırısıdır ve "bu saldırı hem ekonomik ve mali hem de ideolojiktir."⁷⁰

Bu çerçevede Büyük Grev, 70'lerin sonlarında ülkenin genel siyasi iklimiyle; hâkim sınıflarca sürdürülen ekonomi-politikaya bağlı olarak sermaye örgütlerinin, MESS'in sosyal politika ilke ve hedefleriyle ve DİSK'in, özellikle de Maden-İş'in siyaseten üstlendiği misyonla öncelikle ve doğrudan ilişkilidir. Büyük Grev konjonktürel nedenlerle ilişkilidir ve bu çerçevede kaçınılmazdır.

Büyük Grev Marksist sol içinde çok sert tartışmalara sahne oldu.⁷¹ Bununla birlikte Büyük Grevin nedenleriyle ilgili olarak sol içinde asıl önemli ve en çetin tartışma, büyük mizah ustası Aziz Nesin'in "Büyük Grev" adlı masal-öyküsünün Vatan Gazetesinde yayınlanmasıyla birlikte ortaya çıktı. Büyük Grev başladığında "madeni eşya endüstrisinin birçok dalında artı-üretim" olduğu ve ayrıca "hammadde yokluğu, ithal zorluğu, döviz darboğazı, enerji sıkıntısı" nedenleriyle grevin "işçiden çok işverenin işine yaradığı"⁷² yolundaki tezler büyük tepki yarattı. Sendika çevreleri, kimi aydın ve yazarlar, madeni eşya endüstrisinde

⁶⁸ DİSK Dergi (1977), Sayı: 2 (32), Şubat 1977, Başyazı, s. 51. "Emperyalizm, işbirliği büyük sermayeyi ve örgütü MESS'i, Maden-İş ve DİSK'in işini bir an önce bitirmesi, ücretleri dondurma işini sağlama alması için iyice sıkıştırmaya başladı. Son günlerde gidip gelen IMF heyetlerinin istemi, İzmir'deki gizli işveren sendikası toplantılarında, gizli MESS olağanüstü Kongresinde alınan kararlar, Maden-İş'e ve giderek DİSK'e son ve öldürücü bir darbe vurulması yolunda oldu. DİSK'i bölme girişimlerinin ve DİSK içindeki çatlakların da uygun bir ortam hazırladığı hesaplandı. Kollar sıvandı." Maden-İş Gazete (1977), Lokavtınız Vız Gelir Bize Vız, Özel Sayı, 24.10.1977, s. 1.

⁶⁹ "MESS bir yandan çalışma barışından söz ediyor, aynı anda da toplu sözleşmeleri çıkmaza sokarak birçok işyerinde uzun süreli grevlerin patlak vermesinden yarar umuyor. (...) Türk-İş'e bağlı ve faşist yönetimli Türk Metal-İş'i öne sürerek sendikamızın örgütlenmesini baltalamaya ve işyerlerini sarı sendika şebekelerine teslim etmeye çalışıyorlar. Sonra da utanmadan 'sendika rekabeti'nden söz ediyorlar. İşkolumuzdaki işveren örgütünün hedefi bellidir: Mali yönden sendikamızı çökertmek. İşçileri bölmek, böylece direncimizi azaltarak, inisiyatifi ele geçirmek. Uzlaşmacı sendikacılığı böylece güçlendirerek işyerlerinde sömürü ve karı iyice arttırmak.

İşveren örgütlerinin esas amacı da şudur: Sendikamızı çökerterek DİSK'in etkinliğini kırmak ve demokrasi savaşımını zayıflatarak faşist tirmanışı hızlandırmak." DİSK Dergi (1977), Sayı: 3 (33), Mart 1977, Durum, s. 113, 114.

⁷⁰ DİSK Dergi (1977), Şubat 1977, Sayı: 2 (32), Başyazı, s. 51. Aynı yönde: DİSK Dergi (1977), Sayı: 5-6 (35-36), Mayıs-Haziran 1977, s. 214.

⁷¹ Kimi yayınlarda Maden-İş yönetimindeki "revizyonistlerin" işçileri böyle ağır bir sıkıntıya sürüklemesinin amacının aslında "MESS grevini kırmak" olduğu yönünde iddialar ortaya atıldı. Sosyalistlerin "grev boyunca işçilere Maden-İş ve DİSK'in revizyonist kliklerinin uzlaşıcı tavırlarını" sergileyecekleri yazıldı. Bu iddialar ve maden-İş'in yanıtları için, bkz. Maden-İş Gazete (1977), Patronlarla Maocular Grev Kırıcılığında El Ele, 15 Ağustos 1977, Sayı: 92, s. 4-5.

⁷² Nesin, A. (1981), Yanıtım, Büyük Grev, s. 334-335.

büyük stoklar ve üretim fazlası olmadığını dahası “üretim eksikliği” olduğunu açıkladılar.⁷³ Uzun süre devam eden bu tartışmanın tümünün sezgisel ve çok da iyi araştırılmamış iddialara dayandığını kabul etmek gerekir.⁷⁴ Ancak kuşku yok ki, grev kapsamındaki üretim fazlası ve stok meselesinin grevler sürerken kamuoyu önünde tartışılması, işçi sınıfı ve sendika hareketi için talihsizlik olmuştur.

Öte yandan 1977 yılında yürütülen ve aynı yılın 30 Mayıs’ında grevle sonuçlanan toplu pazarlığının hedefleri Maden-İş tarafından, doğrudan parasal haklardaki artış talepleri yanında çalışma sürelerinin kısaltılması, yıllık ücretli izin sürelerinin artırılması, kıdem tazminatlarının yükseltilmesi olarak belirlenmiştir. Daha sonra DGM direnişi nedeniyle işlerinden atılan işçi ve temsilcilerin işlerine iadesi bir diğer önemli toplu pazarlık hedefini oluşturacaktır.

Haftalık iş sürelerinin kısaltılması, Maden-İş’in en iddialı hedeflerinden biridir ve 21. Genel Kurulunda aldığı 6 No.lu Karara dayanmaktadır. Buna göre, “işçiler üzerinde ağır ve yıpratıcı etkileri bertaraf edebilmek için haftalık çalışma süresinin kısaltılması konusunda kesin tavır alınmalı, toplu sözleşmelerde 40 saatlik iş haftası hedef alınmalı, hafta tatili 2 güne” çıkarılmalıdır.⁷⁵ Maden-İş, 1974 ve 1975 yıllarında yürürlüğe giren toplu sözleşmelerin pek azında çalışma sürelerinin yasal sürelerin altında tespit edilmiş olduğunu, bu oranın 1974 yılı için % 16,8 ve 1975 yılı için % 16.83 olduğunu açıklamaktadır. Buna karşılık 1976 yılı içinde yürürlüğe giren toplu sözleşmelerden yararlanan üyelerin % 49’unun

⁷³ Bezirci, A. (1978), *Politika Gazetesi*, 29 Mart 1978, Üstün, S. (1977), *Nesin* (2), *Politika Gazetesi*, 14 Aralık 1977. Tartışmanın tamamına yakın bölümü Aziz Nesin tarafından *Büyük Grev* kitabına ek olarak alınmıştır. MESS ise, grevlerin madeni eşya sektöründe büyük zarara neden olduğunu, Maden-İş’in 1977 yılında “MESS camiasında % 89,53 oranında işgücü kaybına” yol açtığını ilan etmiştir. Bkz. *MESS Gazetesi*, 14 Ağustos 1978, Aktaran Gelenek ve Gelecek (1999), *Birinci Cilt*, s. 453, “Bir süre önce, Maden-İş grevleri dolayısıyla patronların 3 milyar zarar ettiğini yazdılar. Grevci işçileri halka şikâyet etmeye kalkıştılar. Üstelik aynı yazıda grev süresince işçilerin kaybının 250 milyon olduğunu belirterek işçileri bir an önce işbaşı yapıp, aklıktan kurtulmaya çağırdılar.” *Maden-İş Gazete* (1977), *MESS’te Telaş*, Sayı: 93, 30 Ağustos 1977, s. 7.

⁷⁴ Bu tartışmalarda ortaya konan tek belge, Aziz Nesin tarafından Asım Bezirci’ye yanı olarak yayınlanan *Oyak Haber Bülteni*’nin Kasım 1977 tarihli sayısıdır. Bültende Ordu Pazarları Mağazalarına TV ve Buzdolabı gelmeye başladığı haberi yer almaktadır. Nesin, A. (1981), *Yanıtım, Büyük Grev*, s. 339–340.

⁷⁵ “Daha kısa iş haftasının sağlanması yolunda önemli bir kilometre taşı, temel amacı çalışma sürelerinin düşürülmesi olan ‘Bimac grevi’dir. Grev, 45 saatlik çalışma haftası sağlayarak başarı ile sonuçlanmış, daha sonra yapılan sözleşmelerin önemli bir kısmında da aynı hedefe genellikle grevlerin eşliğinde ulaşılmıştır.” Maden-İş çalışma süresinin kısaltılmasının iki önemli sonucu olduğunu ifade etmektedir: “Bir yönü ile sömürü azaltılırken, diğer yönü ile işçi sınıfına daha insanca yaşama ve daha etken bir mücadele sürdürmenin olanakları yaratılır.” *Türkiye Maden-İş Sendikası, XXII. Dönem Çalışma Raporu*, s. 182.

haftalık çalışma süreleri yasal süre olan 48 saatin altındadır.⁷⁶ Buna bağlı olarak, daha kısa iş haftası için, Maden-İş'in 21. Genel Kurulunda ve DİSK'in 5. Genel Kurulunda alınan kararlarla, 5 günlük iş haftasına yaygınlık kazandırılması hedefi benimsenmiş ve bu yöndeki hükümler, Maden-İş'in MESS'e karşı hazırladığı toplu sözleşme taslağına alınmıştır.⁷⁷

Bunun yanında Maden-İş uzun bir geçmişe dayanan ve çok geniş kapsamlı bir iş güvencesi politikası belirlemiştir.⁷⁸ Bu politika çerçevesinde kıdem tazminatına esas olan gün sayısının arttırılması MESS Taslağı'nın önemli hedeflerinden ve başlıca grev maddelerinden biridir. Yine yıllık ücretli izinlerin "1977 yılından sonra dünya ülkelerindeki düzeye, yani 30 güne çıkarılması" yönündeki 21. Genel Kurul kararı doğrultusunda yıllık ücretli izin sürelerinin arttırılması bir diğer grev maddesi olmuştur.⁷⁹

Bu çerçevede Maden-İş'e göre, grevlerin bir nedeni de; MESS'in "toplular sözleşmelerin kapsamına yalnızca ücret konusunu, onu da sınırlı olarak alacaklarını, diğer hiçbir konuyu görüşmeyeceklerini" açıklaması olmuştur. "MESS'in yeni bir sözleşme düzeni getirme, ücret artışlarını sınırlama, diğer hakları dondurma niyet ve çabaları" 1977 grevlerinin görünen ekonomik-sindikale nedenleriydi.⁸⁰ MESS cephesinde ise, Maden-İş'in talepleri "çok ileri, verilmesi

⁷⁶ Türkiye Maden-İş Sendikası, XXII. Dönem Çalışma Raporu, s. 182 ve 183.

⁷⁷ DİSK, 5. Genel Kurulu'nda alınan 2 numaralı karar gerekçesi şöyledir: "Dünyanın birçok ülkelerinde haftalık çalışma süresinin her yıl biraz daha kısaltıldığını, bizde de 1961 Anayasası işçilerin ve devlet memurlarının dinlenme haklarını güvence altına almış ve 657 sayılı yasa ile haftada 40 saatlik bir çalışma düzeni getirilmiş olduğunu, daha sonra çıkarılan bir kararname ile bu yolda ileri bir adım atılmış bulunduğunu göz önüne alan Genel Kurul (... Cumartesi günlerinin bütün işyerleri için tatil olarak kabul edilmesi, buna karşılık işçilerin ücretlerinde hiçbir eksilme olmaması için gerekli çalışmalarda bulunulmasına...) oybirliği ile karar vermiştir." Bkz. Türkiye Maden-İş Sendikası, XXII. Dönem Çalışma Raporu, s. 185.

⁷⁸ Maden-İş'in iş güvencesi politikası için bkz. Maden-İş XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 187-194.

⁷⁹ Maden-İş XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 186.

⁸⁰ MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 2. DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporunda da 1977 grevlerinin nedenlerine ilişkin paralel açıklamalar yer almaktadır. "Faşist yönetimin egemenliğinde olan MESS'in, kıdem tazminatının ve yıllık ücretli izin süresinin arttırılması; çalışma sürelerinin kısaltılması; DGM girişimini protesto ettikleri için işlerinden atılan ve haklarında kara listeler düzenlenen işçilerin işlerine alınması konularında uzlaşmaz bir tutum içinde olduğunu ve grup sözleşmesi adı altında işkolu toplu sözleşme düzenini egemen kılmak istediğini; demokrasi savaşımının en etkin güçleri arasında yer alan ve önemli bir siyasal baskı unsuru haline gelen DİSK'i zayıflatmak, giderek çökertmeyi hedeflediğini ve bu amaçla DİSK'in güçlü sendikalarından Maden-İş'e saldırdığını saptayan Genel Yönetim Kurulumuz: DİSK'e bağlı sendikaları, maddi ve manevi desteklerini arttırmaya, ilerici yurtsever kuruluşları dayanışmalarına hız vermeye çağırır ve zaferin mutlaka grevci işçilerin, tüm işçi sınıfının, ulusal ve uluslar arası

olanaksız talepler” olarak değerlendiriliyor, ücret ve yan ödemelere ilişkin olarak ise “asla bir grevi gerektirecek düzeyde olmayan” teklifler verildiği, ancak işçilerin greve şartlandırıldığı ifade ediliyordu.⁸¹

Gerçekten de Büyük grev elbette başta ücret olmak üzere parasal taleplere dayanıyordu ve bunun grevi ayakta tutan asıl güç olduğunu da kabul etmek gerekir. Maden-İş Genel Başkanı Türkler de Maden-İş 22. Genel Kurulunda MESS grevlerinin işçi sınıfı için, bir yerden sonra sınıfsal olmaktan çok ekonomik nitelikte olduğunu, “yani daha çok ücret ve diğer çalışma koşullarının geliştirilmesi amacıyla” dayandığını belirtmektedir.⁸² Ne var ki 1977 MESS toplu pazarlık süreci, Maden-İş’in olağanüstü iddialı toplu sözleşme hedefleri nedeniyle tıkanmış ve MESS’in toplu pazarlık sürecini, ücret pazarlığıyla sınırlama çabaları karşılık bulmamış, sonuç vermemiştir. Bu çerçevede Büyük Grev, toplu pazarlık tekniği açısından da kaçınılmazdır.

Nihayet Büyük Grev sendikanın toplu sözleşme talepleri müzakere edilmeden başlatılmıştır. MESS, parasal hükümler dışında Maden-İş’in tekliflerini

dayanışmanın olacağı inancını vurgular.” Bkz. DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 127, Aynı yönde s. 159–161.

⁸¹ MESS Genel Sekreterinin 15 Nisan 1977 tarihli Vatan Gazetesinde yayınlanan röportajı, Aktaran Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 425–426. Ayrıca MESS şu tespiti yapmaktadır: “Aylardır MESS hiçbir şey vermiyor, MESS ücretleri dondurmak istiyor, MESS verilen hakları geri almak istiyor gibi aslı olmayan dedikodularla işçilerimiz greve şartlandırılmıştır. Ardından kendilerince önceden planlanan zaman geldiğinde, işçilerimiz topluca greve çıkarılmıştır. Oysa MESS olarak vermeyi kabul ettiğimiz ekonomik ve sosyal menfaatler asla bir grevi gerektirecek düzeyde değildi. Aksine T. Maden-İş Sendikasının taleplerine paralel olarak verilen, ücret ve yan ödemeleri karşılayan kabullerimiz işçilerimizin gelirlerinde iki yıl için ayda ortalama dört bin liradan başlayarak bazı yerlerde altı bin lirayı da aşan artışlar getiriyordu.” Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 429.

⁸² Türkler Maden-İş Sendikası 22. Olağan Genel Kurulunda şunları söylemektedir: “İşverenler, Maden-İş’e karşı MESS olarak ilk defa sınıfsal ve örgütsel bir ekonomik savaşıma girmişlerdir. Ekonomik kriz ve DİSK’in sürdürdüğü sınıfsal savaşım işverenlerin bütünlüşmesini zorlamış ve sağlamıştır. Ancak, belirtmek isterim ki, DİSK öncülüğünde işçi sınıfımızın sürdürmekte olduğu sınıfsal savaşımın boyutları ekonomik savaşım sınırlarını çoktan aşmıştır. Grevler, işçi sınıfımız için, sınıfsal olmaktan çok artık bugün için ekonomik niteliktedir. Yani daha çok ücret ve diğer çalışma koşullarının geliştirilmesi amacıyla dayanmaktadır. Sınıfsal savaşım ise, ülkemizin genel siyasal alanına ulaşmaktadır. Bu nedenlerle, işverenlerin MESS grevleri ile işçi sınıfının sınıfsal savaşımını karşılama olanağı yoktur. Bu durumu işverenler de görmektedir. Çünkü MESS grevleri sınıfsal savaşım açısından işçileri geriletmek değil, daha da geliştirmektedir.” Öz, R. (2002), Cilt: 2, Kemal Türkler Kürsüde, Kemal Türkler’in Maden-İş Sendikası 6–10 Eylül 1977 tarihlerinde toplanan 22. Olağan Genel Kurulunda yaptığı konuşma, Ketev Yayınları, İstanbul, 2002, s. 358,

tartışmamış ve “grup sözleşmesi” önermiştir. MESS’in bu ısrarı, Büyük Grevin “stratejik” nedenlerinden biri, belki de en önemlisi olmuştur.⁸³

İkinci Dalga Grevler: 1978 Grevleri

Büyük Grevi sona erdiren protokolün imzalanmasından kısa süre sonra madeni eşya işkolu, yeni bir grev dalgasına daha sahne oldu. Maden-İş ve MESS arasında 21 işyerinde toplam 5 binden fazla üye adına yürütülen toplu pazarlığın uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine Maden-İş, 1978 Mayıs’ında yasal sürelerle bağlı olarak öncelikle 15 işyerinde grev kararı aldı. Maden-İş’in açıklamasına göre grev kararı 4 bine yakın işçiyi kapsamaktadır, MESS’e üye 5 işyerinde ise toplu görüşmeler uzlaştırma süreci aşamasındadır ve 2 işyerinde ise toplu pazarlık süreci henüz başlamamıştır. Maden-İş bu işyerlerinin tümünü tek bir uyuşmazlık süreci olarak değerlendirmektedir.⁸⁴

Maden-İş, uyuşmazlık nedenlerine ilişkin tespitlerinde, aynı dönemde MESS dışında bağitlanan “münferit” toplu iş sözleşmelerini emsal göstermektedir. Maden-İş, toplu pazarlık politikasının Büyük Grevin deneyimlerini değerlendirerek saptandığını açıklamakta ve uyuşmazlığın çözümü için MESS’in özellikle “Büyük Grevin neden ve sonuçlarını irdelemiş ve özümsemiş olması” gerektiğine işaret etmektedir.⁸⁵

İkinci dalga grevler, uyuşmazlığın kapsamındaki 8 işyerinde aşamalı olarak başlatıldı.⁸⁶ Grevlerde hedeflenen, Büyük Grev sürecinde olduğu gibi, Maden-

⁸³ DİSK şu tespiti yapmaktadır: “Maden-İş’in ileri sürdüğü talepler karşısındaki uzlaşmaz tutumu MESS’in gerçek amacını ve grevlerin nedenini ortaya koymuştur: Çalışma süresinin 48 saatten 45 saate indirilmesi, Yıllık ücretli izinlerin uzatılması, Kıdem tazminatı verilmesi, DGM girişimini protesto ettikleri için işlerinden atılan Maden-İş üyesi işçilerin yeniden işlerine alınması. MESS bu talepleri görüşmeye bile yanaşmamış, ön koşul olarak ‘grup sözleşmesi’ni dayatmaya kalkışmıştır.” DİSK 6. Genel Kurul Çalışma Raporu (1977), s. 159. MESS ise Maden-İş’in grup sözleşmelerine karşı çıkışını siyasi nedenlerle açıklamaktadır. MESS’e göre, Maden-İş ve DİSK’in grup sözleşmelerine gösterdiği sert tepki doğrudan çalışma yaşamını ilgilendiren bir tepki değil, “bu iki kuruluşun yönetimine egemen olan siyasi partinin politikasının” ürünüdür. Bkz. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 426.

⁸⁴ “Grev kararları 15 işyerinde toplam 4000’e yakın üyemizi kapsamaktadır. Grev kararları: Uzel (2 işyeri), Perfektüp, Kalıp Takım, Elba (Orhangazi), Çelik Montaj, Supsan, Sarten Tenekte, Türmasan, Ersu, Sungurlar, Yımsel Gezgin, Elsa, Merse, Rupen Köseoğlu işyerlerinde alınmıştır. MESS’e üye Tezsan, Atlas, Rastaş, Tefken ve Net Cıvata işyerlerinde toplam 1420 üyemiz için yürütülen toplu sözleşmeler, uzlaştırma süreci aşamasındadır. Çesan ve Metal Kaplama işyerlerinde ise henüz toplu sözleşme görüşmelerine başlanmamıştır.” Bkz. Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 102, 1 Haziran 1978, s. 1.

⁸⁵ Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 102, 1 Haziran 1978, s. 1.

⁸⁶ 1 Temmuzda Elba Basınçlı Döküm 3 Temmuzda Tezsan Takım Tezgâhları ve Çelik Montaj, 5 Temmuzda Perfektüp Ambalaj, 6 Temmuzda Atlas El Aletleri ve 7 Temmuzda Uzel Makina (2 işyeri) greve çıktı. Uyuşmazlıkları “büyük ölçüde anlaşmayla

İş'in 21. Genel Kurul Kararlarına dayanan toplu pazarlık ilkeleri ve MESS dışında bağtlanan toplu sözleşmelerle sağlanan parasal haklardı. Maden-İş grevleri MESS'in "sekte" tavrına bağlıyordu. Maden-İş'e göre grevlerin nedeni son derece açıktı: "Sendikamız uyusmazlığa konu olan MESS üyesi 21 işyerinin yürürlükleri ile aynı döneme rastlayan 1.1.1978 ile 1.6.1978 tarihleri arasında MESS'e üye olmayan toplam 55 işyerinde hiçbir grev uygulamasına gitme zorunluluğunda kalmadan, 8560 üyemiz adına toplu iş sözleşmesi bağtlatmıştır. Aynı işi yapan iki firmadan MESS üyesi olmayanın sözleşmesi olağan koşullarla ve grevsiz bitmekte, MESS üyesi olan işyerinde ise grev olmaktadır. Bu da MESS'in kesin uzlaşmaz tutumuna çarpıcı bir örnektir."⁸⁷

Grevler 31 Temmuz 1978 günü anlaşmayla sona erdi. Maden-İş toplu sözleşmenin işkolundaki en üst düzeyde bağtlandığını ve grevlerin zaferle bittiğini açıkladı: "8 aylık büyük grevin deneyimleriyle MESS'in direnişini bu kez daha çabuk kırdık."⁸⁸ Grevle Maden-İş, Büyük Grevde elde edilenlere paralel haklar sağladı.⁸⁹

1980 Grevleri: Bitmeyen Hesaplaşma

"Ne yapılırsa yapılınsın Maden-İş, işçileri greve götürecektir. İşverenler durumu soğukkanlılıkla beklemektedirler. 8 Mart 1980." (MESS)⁹⁰

sonuçlanmış" olan diğer 13 işyerinde MESS sözleşme imzalamadı. "Bu grevlerle MESS'in ülke ekonomisine verdiği zarar bir kere daha belgelenmiş bulunuyor. Salt greve çıkan 8 işyerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle, toplu sözleşmeleri büyük ölçüde anlaşmayla sonuçlanmış diğer 13 işyerinin toplu sözleşmeleri de MESS tarafından uzunca bir süre imzalanmamıştır." Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 105, 15 Ağustos 1978, s. 1. Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi'nde İ Hakkı Yükselen, 21 işyeri için 4 ay süren görüşmeler sonunda 6 işyeri için anlaşma sağlandığını, bunun üzerine sendikanın 15 işyerinde grev kararı aldığını, kararın ardından taraflar arasında sürdürülen görüşmelerde diğer bazı işyerleri için anlaşmaya varıldığını kaydetmektedir. Buna rağmen "MESS tüm işyerlerinde anlaşma sağlanamadığı gerekçesiyle bu sözleşmeleri imzalamadı." Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964–1980, Cilt: 2, s. 390–391.

⁸⁷ Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 104, 15 Temmuz 1978, s. 1

⁸⁸ Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 105, 15 Ağustos 1978, s. 1

⁸⁹ Yıllık ücretli izin süreleri 3 gün arttırılmış, haftalık çalışma süresi 1.1.1979 tarihinden itibaren 46,5 saate indirilmiştir. "Bu sözleşmelerle, ileri ücret artışları ve sosyal haklar sağlanmasının yanı sıra, MESS'in daha önceden kazanılmış, her işyerine göre değişen çeşitli haklarımızı geri alma ve işkolumuzda büyük önem verdiği yıllık ikramiyelere üst sınır koyma yolundaki ısrarı kırılmış ve bu konularda ileri haklar elde edilmiştir." Aynı yerde, s. 1.

⁹⁰ MESS Başkanvekili ve Müzakere Heyeti Başkanı Erdoğan Karakoyunlu; T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü;

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/1980/mart1980.htm>

1980 yılının 13 Mart günü Maden-İş, MESS'e bağlı 12 işyerinde 4 bin işçiyle greve başladı.⁹¹ "1977-78 yıllarında Maden-İş tarafından yürütülen Büyük Grev'le başlayan ve bir anlamda yarım kalmış hesaplaşma, 1979 sonlarında yeniden gündeme geliyordu. 1970'li yılların ikinci yarısında başlayan krizin 1979-1980'de tepe noktasına ulaşmasıyla uyuşmazlık, kendi sınırlarının ötesinde Türkiye'de toplumsal sınıflar ve siyasal güçler arasındaki kesin bir hesaplaşmaya da işaret ediyordu."⁹²

18 Mart'ta toplanan Maden-İş Yürütme Kurulu grevi, uyuşmazlıkta olan tüm işyerlerine yayma kararı aldı. Maden-İş 19 Mart'ta 40 işyerinde birden greve başladı. Nisan ayı ortalarında ise greve gidilen işyeri sayısı 60'a, grevci işçi sayısı da 22 bine ulaştı.

26 Ekim 1979'da 14. Bölge Temsilciliği'nde yapılan törenle başlayan 1980 grevlerine ilişkin toplu pazarlık süreci, 122 işyerinde çalışan 35 bin işçiyi kapsıyordu.⁹³

⁹¹ Greve çıkılan işyerleri şunlardı: Çukurova İthalat İhracat A.Ş. (Adana), Perfektüp Ambalaj Sanayi, Profilo Holding'e bağlı Teira Televizyon Radyo Sanayi, Elaks Elektronik Aksam Sanayi, Koç Holding'e bağlı Beldesan, Özköseoğlu Isı Sanayi (İstanbul), İstanbul ve İzmir'deki Rabak A.Ş. işyerleri, Transtürk Holding'e bağlı Bimak, Tezsan (İstanbul), Ege Endüstri A.Ş. (İzmir). İşyerleri listesi için, bkz. Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964-1980, Cilt: 2, s. 393.

⁹² Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964-1980, Cilt: 2, s. 391.

⁹³ Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi'nde Maden-İş ile MESS arasındaki toplu pazarlık sürecinin, sözleşme taslağının verildiği 26 Ekim 1979 günü için 107 işyerinde çalışan 25 bin işçiyi ve daha sonra MESS'in karşı tekliflerini açıkladığı 11 Aralık 1979 günü için 108 işyerini, uyuşmazlık tutanağının tutulduğu sırada ise 108 işyerinde çalışan 35 bin işçiyi kapsadığı kaydedilmektedir. Aynı yazı içinde "MESS ile Maden-İş arasında ki grup sözleşmeleri uyuşmazlığında karşılıklı alınan grev-lokavt kararlarının ikinci grup uygulaması" yapıldığı 28 Şubat günü grev kararı alan işyeri sayısının 122'yi bulduğu ve işçi sayısının da yine 35 bin olduğu zikredilmektedir. Bkz. Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964-1980, Cilt: 2, s. 391-395. T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü açıklamasında ise, Maden-İş'in 13 Mart günü MESS'e bağlı 9 işyerinde daha greve giderek, grevdeki fabrika sayısını 10'a yükselttiği kaydedilmektedir. Bu kaynağa göre, 19 Mart günü 39 fabrikada grev uygulamasına geçilmiş ve grev sayısı 53'e, grevci işçi sayısı da 15 bine ulaşmıştır. 3 Nisan günü için ise grevlerin 59 işyerinde yaklaşık 20 bin işçi ile sürdürülmekte olduğu bilgisi vardır. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1980/nisan1980.htm> Buna karşılık, 4 Şubat 1980 günü gazetelerde tam sayfa olarak yayımlanan "MESS İşçilere Destek Ödemesi Yapmayı Kararlaştırmıştır" başlıklı MESS ilanında ise Maden-İş, Otomobil-İş ve Türk Metal'le süren görüşmelerin 169 işyerinde çalışan 40 bin işçiyi kapsadığı belirtilmektedir. DISK web sitesinde, 13 Mart günü uyuşmazlığın 107 işyerinde çalışan yirmi beş bin işçi adına sürdürülen toplu sözleşme görüşmesi kapsamında alındığı belirtilmektedir. <http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>

Metal işkolunda uyuşmazlık, bağımsız Otomobil-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu MESS'e bağlı işyerlerine de yayılmaya başladı. 7 Nisan 1980 günü Otomobil-İş ve MESS arasında 14 işyeri için yürütülen toplu sözleşme görüşmelerinde uyuşmazlık tutulduğu açıklandı. Otomobil-İş, uyuşmazlığa MESS'in katı tavrının yol açtığını açıkladı. Açıklamada, sendikanın "üyeleriyle bütünleşmiş kararlılığı ile toplu sözleşmede yer alan ekonomik ve demokratik talepleri gerçekleştirmek için 9 aydan beri devam eden Makine Takım, Akkardan ve Gazal grevlerine 14 işyerini de eklemek mecburiyetinde kalacağımızı duyururuz" denilmektedir.⁹⁴

1980 MESS grevlerine Hükümet müdahale etti, Bakanlar Kurulu etkili grevleri bir biri ardına erteledi.⁹⁵ Ne var ki metal sektöründe yayılan grevlere asıl büyük darbe 18 Nisan günü indirildi. Türk-İş'e bağlı Türk Metal Sendikası 26 işyerinde çalışan 8500 işçi için MESS'le toplu sözleşme imzaladığını açıkladı.⁹⁶

3 Mayıs 1980 günü MESS, Maden-İş ve Otomobil-İş'e görüşme çağrısı yaptı. Konuya ilişkin MESS açıklamasında, Türk Metal Sendikası ile imzalanan grup sözleşmesi emsal gösterilerek işçilerin bu sözleşmeden memnun oldukları ileri sürülüyordu. Açıklama şöyleydi: "Kapsadığı işçi sayısı, dönemi ve hükümleri itibarıyla metal sanayinde emsal olma özelliği kazanmış bu sözleşmenin tarafımızdan izah edilebilmesi ve bu emsal sözleşme çerçevesinde ve mertebesinde sendikanızla da bir anlaşma imkânının mevcut olup olmadığının müştereken tayin ve tespit olunabilmesi için MESS'te yapılacak toplantıya teşrifinizi rica ederiz." MESS'in bu çağrısına, 8 Mayıs'ta Maden-İş tarafından verilen cevapta, sendikanın Türk Metal'in imzaladığı sözleşmeyi emsal olarak kabul etmediği; Maden-İş'in de sözleşme yapmak istediği, ancak, "ihanet belgelerini" ölçü alamayacağı belirtildi.⁹⁷

⁹⁴ Otomobil-İş, 12 Haziran'da 5 işyeri için grev kararı aldı.

⁹⁵ 22 Mart 1980 günü Bakanlar Kurulu, "milli güvenlik" gerekçesiyle Tefken ile Birleşik Aydınlatma Sanayii'ne ait tüm işyerlerindeki grevleri bir ay süreyle erteledi. Bakanlar Kurulu'nun erteleme kararına karşı Maden-İş 24 Mart'ta Danıştay'a başvurdu. 19 Nisan'da Bakanlar Kurulu, bu kez de General Electric işyerindeki grevi 30 gün süreyle ertelediğini açıkladı. Bakanlar Kurulu 22 Nisan 1980 günü Tefken ve Bastas'a bağlı işyerlerindeki grevi ikinci kez, 60 gün süreyle erteledi. "22 Haziran'da bakanlar Kurulu tarafından ertelenen General Electric grevi toplu sözleşme imzalanarak kaldırıldı. Kemal Daysal bu sözleşmeye ilişkin açıklamasında General Electric'teki grevin kaldırılması kararını sendikanın işçilerle birlikte aldığını söyledi." Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964-1980, Cilt: 2, s. 394.

⁹⁶ T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1980/nisan1980.htm>

⁹⁷ "7 Haziran'da, MESS tarafından evlerine gönderilen Maden-İş karşıtı propaganda yayınlarını iade etmek üzere MESS merkezi önünde toplanan işçi eşleri ve çocukları güvenlik güçlerine gözaltına alındılar. Maden-İş bu durumu protesto etti." Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Yükselen, İ. H. MESS Grevleri 1964-1980, Cilt: 2, s. 394.

1980 Eylül'ünde MESS'e bağlı 74 işyerinde 30 bin işçi grevdeydi.⁹⁸ MESS grevleri 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından yayımlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) 14 Eylül 1980 günlü Bildirisiyle tüm grevlerle birlikte yasaklandı. Bazı işyerlerinde işçiler bir gün daha işbaşı yapmayarak direndiler. Ancak 16 Eylül günü bütün işyerlerinde işbaşı yapıldı ve Türkiye sendika hareketinin kitlesel, uzun soluklu, en etkili, en öğretici işçi eylemlerinden biri; 1977–1980 MESS grevleri süreci noktalandı.

1977–1980 Grevleri: Başarının Ölçüsü

Maden-İş'e göre “grevlerde başarının ilk ölçüsü tüm üyelerin birlik içinde greve katılmaları, mücadele, işverenin tutumu yüzünden ne kadar uzun sürerse sürsün bu birliği devam ettirmeleridir.”⁹⁹

İşçilerin birliği kriteri açısından MESS grevleri başarıyla yürütüldü. Grev yerlerinde disiplin yumuşadı, esnekleşti, daha hayata uygun bir hal aldı, ama gevşemedi. Zaman zaman grev koşullarına hoşnutsuzluk duyuldu, ama grevi sürdürmek için başka çare olmadığı anlaşıldı. Görüşmeler yapıldı, görüşmeler kesildi, yine başladı, yine kesildi... Bazı haklar koparıldı, bazılarında vazgeçildi. Ama grev sürdü. “MESS patronları grevleri kırmak için provokasyonlar düzenlediler, üzerimize adamlarını yollamayı denediler, bizi bölmeye uğraştılar, hatta bir grevimizi kırmayı becerdiler. Ama Büyük Grevin sürdüğünü, kimsenin provokasyonlara kapılmadığını, kırılan grevden ders çıkartan işçilerin MESS'e hınçlarının daha da arttığını gördüler.”¹⁰⁰

Grevlerin kararlılığı, grevlerin başarısını belirleyecek klasik kriterle; grevden önce masadaki son teklifle grevi kaldıran anlaşma tutanağıyla elde edilenler arasındaki farkla da test edilebilir. Elbette bu fark ne kadar az ise bağtlanan toplu iş sözleşmesi o kadar başarılıdır. Bu çerçevede paralel yürütülen ve aynı noktada sonuçlandırılan iki ayrı toplu pazarlık sürecinden biri başarısız ama diğeri başarılı kabul edilebilir. Bu çerçevede taslağın hazırlanmasındaki “gerçekçilik ilkesi” salt bir “prestij” meselesi değil ama toplu pazarlığın başarısını da belirleyen bir “vizyon” meselesi sayılmalıdır. 1977 ve 1978 grevleri, bu açıdan da gerçekten başarılı grevlerdir. 1977 grevleri ve 1978 yılındaki ikinci dalga

⁹⁸ Maden-İş 3. Bölge Temsilcisi tarafından yapılan açıklama.

⁹⁹ Maden-İş, XXII. Dönem Çalışma Raporunda 1974–1977 grevlerini değerlendirirken, “sendikamızın grev politikası” başlığı altında grevlere yaklaşımını genel olarak da açıklamaktadır. “Sendikaların örgütlenme, aidat, eğitim ve toplu sözleşme politikaları bilimsel ve gerçekçi esaslara göre saptanmışsa grevler her halde başarıyla sonuçlanacaktır.” Maden-İş Yürütme Kurulu grev kararları alırken iki noktadan hareket ettiğini kaydetmektedir: “Grevin, işyerindeki sözleşme hedefleri açısından sendikayı tek bir işveren karşısında hangi aşamalara ulaştırabileceği ve bir işyerindeki grevin sendikanın mücadele bütünlüğünün içinde tüm üyelere ve sendikaya neler kazandıracacağı...” Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), s. 118.

¹⁰⁰ Maden-İş Gazete (1978), Dövüşükçe Güçlendik, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s. 1.

grevlerle çalışma süreleri kısaltılmıştır. İş Kanununa göre o dönemde 48 saat olan haftalık çalışma süresi 46,5 saate indirilmiştir. Yıllık ücretli izin süreleri MESS'in ilke kararlarına rağmen arttırılabilmektedir. Ayrıca DGM direnişi nedeniyle işten çıkarılan Maden-İş temsilci ve üyelerinin tazminatlarının ödenmesi sağlanmıştır.

Ama kuşku yok ki özellikle Büyük Grev ve 1980 grevleri, bu ölçülere sığmayacak kadar derin izler bırakmıştır. MESS grevlerinin sendika hareketine katkıları, bugün artık hafızalarda kalmayan parasal hedeflerin, grevle sağlanan ekonomik kazanımların çok ötesindedir. 1978–1980 MESS grevleri sürecinin asıl üzerinde durulması gereken yanı, siyasi etkileri, yarattığı tartışmalar ve sendika hareketi içinde ortaya koyduğu tezlerdir.

3. MESS Grevleri Sürecinde Sendika Tezleri

MESS ve Tek Tip Sözleşme Politikası

“Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, üyelerimiz bir bütün olarak hareket etmedikleri ve toplu sözleşme yapma yetkisini kendi teşekkülüne devretmedikleri ve tek tek sözleşme yapma yerine gruplar halinde ve nihayet işkolu düzeyinde sözleşmeler yapmadıkları takdirde, memleketimizde özel teşebbüs hayatiyetini idame ettiremeyecek ve bu ağır koşulları karşılayamayan işletmeler ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle peyderpey kapanacak ve Türk sanayi tam bir batağa saplanacaktır.” (MESS)¹⁰¹

MESS, 70'li yıllar boyunca izlediği toplu pazarlık politikasının temel ilkelerini, 60'lı yılların deneyimini gözden geçirerek 1971 yılının sonlarında hazırladığını belirtmektedir. Tek tip sözleşme politikası olarak ifade edilen bu politika 15–16 Haziran direnişinin ardından 12 Ağustos'ta toplanan MESS Sendika Meclisinde tartışılmış, 21 Eylül 1971'de toplanan MESS XII. Genel Kuruluna taslak olarak sunulmuştur. Aynı taslak 14 Kasım 1972'de toplanan XIV. Genel Kurul'da onaylanarak kesinlik kazanmıştır.¹⁰²

MESS'in bu arayışının geri planında 1317 sayılı Kanunla 274 sayılı Sendikalar Kanununda yapılan değişiklik paralelinde 275 sayılı Kanunda da değişiklik yapılması beklentisi ve toplu iş sözleşmelerinin sadece işkolu düzeyinde yapılacağı, böylece işveren sendikalarının, işkolunda devleşmiş tek bir işçi sendikası ile karşı karşıya geleceği öngörüsü bulunmaktaydı. Bu çerçevede sorun,

¹⁰¹ MESS 9 Kasım 1976 günü toplanan XX. Genel Kurul Çalışma Raporu; Aktaran Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 424.

¹⁰² Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 389.

“MESS üyelerinin de, işkolu düzeyinde bütün işverenlerle toplu ya da gruplar halinde toplu sözleşme yapma yetkisine sahip olacak bu işçi sendikasının karşısına ortak bir toplu sözleşme politikasıyla çıkıp çıkamayacaklarıydı.”¹⁰³ MESS’in beklentisi, ana ilkeleri etrafında birlik sağlanabilirse tek tip sözleşme politikası uygulanarak; toplu pazarlığın geriliminin tek tek işyerlerinin üzerinden alınabilmesi, işyerleri arasındaki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan haksız rekabetin ortadan kalkması ve buna bağlı olarak da sendikalar arasındaki rekabetin anlamını yitirmesiydi.

MESS tarafından hazırlanan tasarı XIII. ve XIV. Genel Kurullarda tartışıldı ve tek tip toplu sözleşme politikasının ana ilkeleri de belirlendi. MESS’e göre asıl olan Kanun yoluyla işyeri düzeyinde toplu sözleşmelerin ortadan kaldırılması ve sadece işkolu sözleşmelerinin bağtlanabilmesine olanak veren bir toplu pazarlık modeli oluşturulmasıydı. Ama bunun sağlanmadığı koşullarda MESS, “üeleri arasında tek tip toplu sözleşmenin ana ilkeleri konusunda birlik sağlayarak, grup sözleşmeleri yoluyla işkolu düzeyinde tek bir toplu sözleşme düzenini” fiilen kurmaya gidebilirdi.¹⁰⁴

Tek tip sözleşme politikası ilk kez 1973 yılında uygulamaya konuldu. Bursa’da MESS üyesi sekiz işyerinin¹⁰⁵ Metal-İş Federasyonu’na bağlı Bursa Metal-İş Sendikası ile toplu sözleşme görüşmelerinde işverenler grup olarak masaya oturdular ve sözleşmelerin bitiş tarihlerini birleştirerek sözleşmeyi bir “grup sözleşmesi” haline getirmeyi hedeflediler. Bursa Metal-İş Sendikası’nın 26 Temmuz 1973 günü bir işyerinde grev uygulaması üzerine MESS’in 31 Temmuz 1973 günü bu sekiz işyerinin tamamında lokavt uygulaması protesto gösterilerine neden oldu. Nihayet, 25 Ağustos 1973 günü anlaşma sağlandı, sözleşmelerin bitiş tarihleri birleştirildi ve metal işkolunda “ilk grup sözleşmesi” bağtlanmış oldu.¹⁰⁶

¹⁰³ Aynı yerde, s. 391.

¹⁰⁴ “Yönetim Kurulu, 21 Eylül 1971 günü toplanan XII. Olağan Genel Kurul’a tek tip toplu sözleşme politikasının ana ilkelerini tespit eden bir taslak sundu. Tasarıda yer alan maddeler bağlayıcılıkları açısından üç türdü. Bunlardan bir kısmı toplu sözleşmelerde mutlaka yer alması gereken maddelerdi. Bazıları da, hiçbir şekilde yer almaması gereken maddelerdi. Üçüncü tür ise, ulaşılmasına çalışılacak hedefler olarak formüle edilmiş, bölgesel koşullara ve iş dallarına göre farklılık gösterebileceği kabul edilmiş maddelerden oluşmaktaydı.” Aynı yerde, s. 393.

¹⁰⁵ Tofaş, Renault, SKT, Mako, Karsan, Çemtaş, Coşkunöz ve Burçelik.

¹⁰⁶ MESS Başkanı, 9 Kasım 1973 günü toplanan XVI. Olağan Genel Kurul’da yaptığı konuşmada, 1973 yılında MESS tarafından saptanmış toplu sözleşme stratejisinin ve taktiklerinin uygulandığı 54 toplu sözleşme imzalandığını, bunlar değerlendirildiğinde MESS’in hedeflerine ulaşma oranının yüzde 90 olduğunu açıkladı. MESS, toplu sözleşmelerin sürelerinin değiştirilmesine karşı işçi kanadından şiddetli bir direnç geldiğini belirtmektedir. Bu direnç, MESS üyelerinin toplu sözleşmelerinin bitiş tarihlerini birleştirilmesi ve müzakerenin grup olarak yürütülmesi hedefinin önündeki önemli bir engeldi. Aslında MESS üyeleri de toplu sözleşme sürelerinin kısaltılmasına genellikle hiç

İlkesel planda işkolu düzeyinde toplu pazarlık modelini öneren MESS, ironik biçimde 1976 yılında metal işkolunda farklı işçi sendikaları tarafından yapılan “işkolu düzeyinde toplu sözleşme” çağrılarına itiraz etti. MESS bu çağrıların gerçek amacının, “hem işkolu hem de işyeri düzeyinde ayrı sözleşmeler yaparak çağrışı yapan sendikanın üye sayısını ve prestijini arttırma girişimi” olduğunu ileri sürüyordu.¹⁰⁷

MESS’in 9 Kasım 1976 günü toplanan XX. Genel Kurulu, MESS üyelerinin tek tek sahip oldukları toplu sözleşme yapma hakkını MESS Yönetim Kurulu’na devretme kararı aldı. Grev ve lokavt fonlarıyla bu kararın maddi temelini de yaratmış olan MESS, 1977 yılına o güne kadar hiç sahip olmadığı böyle bir güçle girdi.¹⁰⁸

DİSK ve Maden-İş, bu gelişmeleri yakından izliyor, MESS’in ücretlerin dondurulması ve sendikaların tasfiyesi amacıyla hazırlanan yasa tasarılarının¹⁰⁹ gerçekleşmesini de beklemeden, “işyerlerinin sendikalarla ayrı ayrı toplu sözleşme yapmaları yerine sendikalar arası sözleşme düzenini uygulamaya sokmak üzere kendisine üye işverenlerden yetki belgesi” aldığına işaret ediyordu. Maden-İş, bu dönemde bu protokolü imzalamayan 6 işyerinin MESS’ten ihraç edildiğini kaydetmektedir.¹¹⁰

Bu politika çerçevesinde MESS, Maden-İş Sendikası’na “grup sözleşmesi” teklifini götürdü. MESS grup sözleşmesini işkolu düzeyinde toplu pazarlık düzenine tedrici geçişi sağlamanın bir aracı olarak görüyordu. Tek tek işyerleri düzeyinde toplu pazarlığa karşı çıkarken, aynı niteliklere sahip işyerlerinde farklı koşullar içeren toplu iş sözleşmelerinin bağtlanmasının işyerleri arasında haksız

de arzulu görünmemişler, tersine ancak sürelerin uzatılması konusunda MESS ile beraber olacaklarını belirtmişlerdi. Üstelik süre uzatılması konusunda işçi sendikası ile bir uyumsuzluk ortaya çıkarsa, bunun için grevi göze alamayacaklarını, stratejinin bunma göre belirlenmesini istemişlerdi. Bkz. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 409–411.

¹⁰⁷ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 422.

¹⁰⁸ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 424

¹⁰⁹ “Ücret, Fiyat ve Gelirler Kurulu Yasa Tasarısı, ücretlerin azami artış oranlarını saptama veya bunları durdurma (yani dondurma) kararı alma yetkisine sahip olacaktır. Böylece bu kurul sendikal mücadelenin tepesinde Demokles’in kılıcı gibi sallanacak ve toplu sözleşmeleri anlamsız kılacağı için işçi kitlelerini örgütsüzlüğe itecektir. Böylesi bir ortamda dikey, yani ıspanya’daki gibi resmi sendikaların kurulması kolaylaşacaktır, Merkezi Toplu İş Sözleşme Kurulu Yasa Tasarısı da, diğeri gibi sadece DİSK’i değil sendikal örgütlerin birçoğunu tasfiyeye yöneliktir. Bu tasarıya göre genel ve katma bütçeli idareler ve kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışan işçiler adına toplu sözleşme yapma yetkisi Başbakanlığa bağlı bu kurul tarafından yapılacaktır. Yani iktidar, aynı zamanda sendika görevini de üstlenecektir.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 26, 1976 Ağustos, Başyazı, Tekelci Sermaye ve MC’ye Karşı Demokrasi Güçlerinin Birliği, s. 2.

¹¹⁰ DİSK Dergi (1976), Sayı: 26, 1976 Ağustos, Başyazı, Tekelci Sermaye ve MC’ye Karşı Demokrasi Güçlerinin Birliği, s. 2–3.

rekabete yol açtığını, ayrıca böyle bir toplu pazarlık modelinin “eşit işe eşit ücret” ilkesini sağlayamadığını ve çalışma barışına hizmet etmediğini vurguluyordu.¹¹¹

24 Ocak Kararları ve Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu

Toplu pazarlığa ilişkin işveren tezlerinin önemli bir ayağı da 1980, 24 Ocak Kararlarıyla şekillenen hükümet politikalarıdır. 24 Ocak 1980 sabahı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren kararnamelerin mimarı, sendika hareketini çok yakından tanyan, toplu pazarlığa stratejik yaklaşabilen ve daha birkaç ay öncesine kadar MESS Genel Başkanı olarak toplu pazarlık masasında Maden-İş’in karşısında oturan dönemin Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarı Turgut Özal’dan başkası değildir.

24 Ocak Kararları çerçevesinde hükümetin sosyal politika alanındaki ilk önemli icraatı, toplu pazarlığa doğrudan ve etkili biçimde müdahale amacıyla Başbakanlık bünyesinde Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu oluşturulması oldu.¹¹² Kurul’un öncelikli amacı milli seviyedeki prensipleri oluşturmak üzere kamu sektörü ile özel sektör çerçevesinde genel esasları tespit etmektir. Başbakanlık Genelgesinde işveren kesiminin müzakereleri bu esaslara göre yürüteceği, sürekli olarak Kurul’la temas ve işbirliği içinde olacağı, Kurulun bilgisi dışında toplu sözleşme imzalanmayacağı açıkça ifade edildi.¹¹³

Kamuda toplu pazarlığı bütünüyle kontrolüne alan¹¹⁴ Başbakanlık Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu, 1980 Haziran’ında TİSK’e gönderdiği bir yazı ile özel sektörde yürütülen toplu pazarlığa da doğrudan müdahale etmiştir. Yazıda, “özel sektör kuruluşlarının en kısa zamanda kendi işkolundaki sendikalarına katılmalarında fayda görüldüğü” vurgulanmaktadır.¹¹⁵ TİSK, Kurul

¹¹¹ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 425.

¹¹² Başbakanlık 5.3.1980 tarih ve 383–02205 sayılı Genelgesi ile “Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu” kuruldu. Genelge’de, 24 Ocak 1980 kararları ile uygulamaya konulan “ekonomik istikrar programının başarı kazanabilmesi için bunların uygulanmasının ek tedbirlerle desteklenmesinde zaruret” bulunduğu belirtilmekteydi.

¹¹³ T.C. Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri Müdürlüğü, 5.3.1980 tarih ve 383–02205 sayılı “Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu” konulu Genelge.

¹¹⁴ Genelge kamu sektöründe yürütülen toplu pazarlığı kilitlemiş, “yaklaşık 700 bin işçiyi kapsayan toplu iş sözleşmesine taraf olan sendikalar, sözleşme görüşmelerine başladıklarında genel müdür ve işveren temsilcilerinin yetkisiz olduklarını, genelgeden bahisle bir koordinasyon kurulunun mevcut olduğu, sözleşmelerin bu merkezden yapılacağı belirtilmiştir. Türk-İş 12. Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu (1982), Ankara 24–28 Mayıs 1982, Türk-İş Yayınları No. 139, s. 167.

¹¹⁵ Bu yazıda, hem kamu hem de özel sektör için geçerli olan ve Kurul tarafından Genelge çerçevesinde “milli seviyede esasları oluşturmak üzere” yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen “prensipler” bildirilmektedir. Buna göre; sözleşmelerde yönetime katılmaya ilişkin hükümler yer almayacak, ek mali yükümlülükler getirebilecek yeni maddelere (yeni kalemlere) yer verilmeyecek, kıdem tazminatına esas süreler artırılmayacak, sözleşme

tarafından belirlenen esasları daha da genişleterek kendi örgütüne bildirmiştir. TİSK'in "açık biçimde işçileri ve sendikaları hedef alan gizli talimatında", toplu iş sözleşmelerinin "gruplar halinde" yapılacağı ve giderek "işkolu düzeyinde tek sözleşme" esasına geçileceği hedefi de yer almaktadır.¹¹⁶

Bu hedef büyük ölçüde 1977 grevleri öncesinde ve grevler sürecinde işveren sendikalarınca şekillendirilen "grup sözleşmesi" tezlerine dayanmaktadır.

Büyük Grev ve Grup Sözleşmesi Tezleri

Büyük Grevin sonunda imzalanan toplu sözleşmenin niteliğine ilişkin olaral, Maden-İş ve MESS tarafından farklı yorumlar, tespitler yapılmıştır.

Maden-İş, "yeni bir sözleşme düzeni getirme" niyet ve çabalarının tutmadığını, MESS'in "sağlamak istediği çıkarlar açısından grup sözleşmeleri düzenini" getiremediğini açıklamıştır. Maden-İş'e göre grup sözleşmeleri, "ücretlerin ve diğer hakların dondurulmasının bir aracı olarak" getirilmek isteniyordu. Ancak "MESS'in ücretleri ve diğer hakları dondurma niyetleri tutmadı. İşyerlerini gruplama, küçük sermayeyi alet ederek büyük sermayeyi rahatlatma çabalarına izin vermedik. Her işyerinin koşulları ayrı ayrı kendi durumuna göre görüşüldü ve sözleşmeler böyle bağtlandı. Bu anlamda grup sözleşmeleri tutmadı."¹¹⁷

Buna karşılık MESS sözleşmenin bir "grup sözleşmesi" olduğunu belirtmektedir. "Usulen her işyeri için ayrı ayrı yazılıp imzalanmış olmakla birlikte, ana maddelerinin aynılığı ile aslında 63 işyerini kapsayan bir grup sözleşmesi olan bu anlaşmayla 42 işyerindeki grev ve lokavtlar kaldırıldı. Sözleşmenin ana noktaları özetle şöyleydi: Bütün sözleşmeler 31 Ağustos 1979'da bitecekti. Başlangıç tarihleri farklı olan bu sözleşmeleri aynı tarihte bitirebilmek için üç kademeli zam uygulanacaktı."¹¹⁸

süresi 2 yıldan az olmayacak, yıllık ücretli izin süreleri yükseltilmeyecek, haftalık çalışma saatleri daha aşağıya indirilmeyecekti. T.C. Başbakanlık Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu, 13.6.1980* gün ve Müs. 8 sayılı, Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulunun Tespit Ettiği Esaslar, konulu yazı.

¹¹⁶ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun Teşkilatlanma, Dayanışma ve Toplu Sözleşme Prensip, Tavsiye ve Hedefleri. Aktaran Türk-İş 12. Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu (1982), s. 170-171.

¹¹⁷ "MESS, irili ufaklı beş-on işyerini bir grup içinde toplamak, bunların sözleşme koşullarını ortak ve aynı düzeyde belirlemek, yürürlüklerini birleştirmek istiyordu. Böylece bir kere, tekellere bağlı büyük işletmelerin ücret ve diğer hakları, aynı grup içindeki küçük işletmelerin koşullarıyla bağlantılı olarak düşecekti. Ücret artışları düşecek, ikramiyeler, yan ödemeler, izin süreleri dondurulacaktı. Grup sözleşmeleri ücretlerin ve diğer hakların dondurulmasının bir aracı olarak getirilmek isteniyordu." MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Yürütme Kurulunun Açıklaması, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 2 ve 3.

¹¹⁸ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 437, 441 ve 442. Büyük Grevden on yıl sonra Petrol-İş'in Türkiye Petrol Kimya ve Lastik Sanayi İşverenleri Sendikası'na (Kıpllas)

Öncelikle Büyük Grevi de içeren MESS kapsamındaki her üç toplu pazarlık sürecinin de tam anlamıyla bir “grup pazarlığı” ve grevlerle birlikte toplu pazarlığın kapsamındaki tüm işyerlerinde uyumsuzluk sürecini de noktlayan toplu iş sözleşmelerinin de tipik birer “grup sözleşmesi” olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de toplu sözleşmenin türünü/düzeyini belirleyen değişken, biçimsel olarak sözleşmenin işyerleri için tek bir metin halinde imzalanmış olup olmaması değildir.¹¹⁹ Hatta biçimsel olarak ayrı ayrı bağtlanan sözleşmeler arasında kimi farklılıkların bulunması dahi bu noktada önem taşımaz. Toplu sözleşme toplu pazarlık sürecinin sonucudur ve toplu sözleşmenin türü/düzeyi bu sürecin bütünlüğü içinde ortaya çıkmaktadır. Burada belirleyici olan toplu pazarlık sürecinin taraflarca tüm işyerleri için tek elden, birlikte yürütülmesi ve aynı anda sonuçlandırılmasıdır. Büyük Grev, tek bir toplu pazarlık sürecinin parçası olarak tek elden yürütülmüştür, işyerleri sendika taktiklerine bağlı olarak parça parça greve katılmışlardır ya da grevin dışında tutulmuşlardır, greve çıkmayan işyerlerinde MESS topluca lokavt uygulamıştır ve anlaşma noktasına gelen kimi işyerlerinde taraflar sözleşme imzalamamışlardır. Bu çerçevede Büyük Grev sonrasında 63 işyeri için ayrı ayrı imzalanan toplu sözleşmenin, tipik bir grup sözleşmesi olduğu noktasında hiçbir tereddüt olmamalıdır ve esasen Maden-İş de bağtlanan toplu sözleşmenin grup sözleşmesi olmadığını, açıkça söylememektedir.

Maden-İş’in grup sözleşmesine ilişkin çözümlenmelerinde Büyük Grev öncesinde ve sonrasında kimi nüanslar göze çarpmaktadır.¹²⁰ Ancak asıl önemli farklılaşma, sendikanın grup pazarlığına ve grevlere stratejik yaklaşımında ortaya

karşı yürüttüğü toplu pazarlık süreci de inanılmaz bir rastlantı sonucu 63 işyerini kapsayacak ve anlaşmanın ardından her işyeri için ayrı ayrı toplu iş sözleşmeleri bağtlanacaktı. Petrol-İş; 63 Grev 63 Mücadele (1987), Yayın: 16, Eylül 1987, İstanbul, s. 106.

¹¹⁹ Toplu pazarlığın türünü/düzeyini belirleyen klasik ayırım, işyeri, işkolu ve ulusal düzeyde yapılmaktadır ve bu ayırımı ortaya koyan başlıca değişkenler toplu pazarlığın tarafları, kapsamı ve konusudur. Ayrıca ülkeden ülkeye farklılık gösteren ve her biri işyeri ya da işkolu düzeyinde toplu pazarlığın bir türü sayılabilecek farklı modeller de ortaya çıkmıştır. Örnek toplu pazarlık (pattern bargaining), endüstri düzeyinde toplu pazarlık, bölgesel düzeyde toplu pazarlık bunlar arasında sayılmalıdır. Grup toplu pazarlığı ise Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.)’de ve İngiltere’de ortaya çıkan “çok işverenli toplu pazarlık” (multiemployer bargaining) kavramıyla ifade ediliyor, bir endüstri içinde bölge ayırımına dayanmadan birden çok işyerini kapsayan bir toplu pazarlık türünü belirliyor. Grup pazarlığı toplu pazarlık sürecinin merkezileşmesi; işyerlerinden endüstrilere doğru yayılması sürecinde ortaya çıkmıştır ancak, tarafları, kapsamı ve konusu/içeriği bakımından diğer toplu pazarlık türlerinden ayrı, özgün yanları vardır.

¹²⁰ MESS’e göre Maden-İş ve DİSK’in grup pazarlığına gösterdiği sert tepki, doğrudan çalışma yaşamını ilgilendiren bir tepki olmayıp, bu iki kuruluşun yönetimine egemen olan Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) politikasının ürünüydü. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 426.

çıkıştır. Büyük Grev sonrasında sendikanın önünde büsbütün farklı stratejik yönelmeler, hedefler vardır.

Büyük Grev henüz başlamadan 1977 yılının Mart ve Nisan aylarında DİSK Dergisinde birbirini izleyen iki önemli makale¹²¹ ve grevlerin anlaşma ile sonuçlanmasının ardından Maden-İş Haber Ajansı'nda bir önemli değerlendirme yazısı¹²² yayınlandı. Tabana yönelik bir değerlendirme yazısı da Maden-İş Gazetesinde yer aldı.¹²³ Bunlar, Maden-İş'in 1977 grevlerine ve grup pazarlığına yaklaşımını ortaya koyan en önemli dokümandır. Mart ve Nisan aylarında yayınlanan makalelerde savunulan tezler, grup pazarlığına karşı DİSK'in ve Maden-İş'in ilk tepkisini ortaya koymaktadır. Öte yandan Maden-İş Yürütme Kurulu'nun Maha Ajansı'nda grevlerin kaldırılmasının ardından yaptığı 6 sayfalık açıklamada ve bu açıklamanın eki 2 sayfalık bildiriye¹²⁴, Büyük Grev sürecinde toplu pazarlığın stratejisine ve grup pazarlığına ilişkin olarak Maden-İş içinde yürütülen tartışma ve yeniden değerlendirmelerin izlerini bulmak mümkündür.

Maden-İş'in Büyük Grev öncesinde ve Büyük Grev sürerken MESS'in "grup pazarlığı" dayatmasına karşı çıkışı kimi çözümlere dayanıyordu.

1. DİSK ve Maden-İş "grup sözleşmesi" önermesini, öncelikle siyasi hedefleri olan bir dayatma olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de Büyük Grevin başlamasından hemen önce Genel Başkan Türkler, DİSK Genel Temsilciler Meclisi'nde şu tespiti yapmaktadır: "MESS'in esas amacı Maden-İş Sendikamızı zayıflatarak DİSK'i geriletme ve böylece demokrasi savaşımını, sınıf sendikacılığının gelişimini frenlemektir. MESS'in amacı büyük işverenlerin daha çok sömürmesini, böylece daha fazla kar etmesini sağlayıcı bir ortam yaratmaktır. Bu nedenle MESS'in bu saldırısı açıkça siyasal bir anlam taşımaktadır."¹²⁵

2. DİSK ve Maden-İş grup sözleşmesine, toplu pazarlık düzenini değiştirecek bir ara model –bir geçiş modeli– olduğu tespitiyle karşı çıkmıştır. DİSK 1977 yılı Martında grup sözleşmelerinin işverenlerin "eskimiş yeni oyunu" olduğunu belirtecek ve şu görüşleri ileri sürecekti: "İşkolu sözleşmesi, tekelci sermaye tarafından ne kadar şirin gösterilmek istenirse istensin, bu tür sözleşmelerde kitlesel lokavtlar ve işten çıkarmalar tehlikesinin mevcut olduğu

¹²¹ "Eskimiş yeni oyun: grup sözleşmeleri" DİSK Dergi (1977), Sayı: 3 (33), Mart 1977, s. 137–141 ve "Tekellerin grup sözleşmesi istekleri karlarını artırmaya yöneliktir" DİSK Dergi (1977), Sayı: 4 (34), Nisan 1977, s. 158–163.

¹²² "Maden-İş Yürütme Kurulunun açıklaması", MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1.

¹²³ Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı 97, 15 Şubat 1978, s.2.

¹²⁴ MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Sendikası Genel Yürütme Kurulunun grev ve lokavttan çıkan üyelerine bildirisi, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1 Ek.

¹²⁵ 17 Nisan 1977 günü İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda toplanan DİSK Genel Temsilciler Meclisi'nde Genel Başkan Kemal Türkler'in açış konuşması, DİSK Dergi (1977), Sayı: 5–6 (35–36), 1977 Mayıs-Haziran, s.214.

gerçeği ortadadır. İşkolu sözleşmesi veya grup sözleşmesi amacı ile taraflar arasında anlaşma düzeyine ulaşılmış sözleşmelerin bile bitirilmemesi dayanışma lokavtına bir ön hazırlıktır. Gruba dâhil bir işyerinde sendika grev yaptığında, işveren sendikası dayanışma lokavtına gidebilir veya o dönem sözleşmesi olan tüm işyerlerinde genel lokavt uygulayabilir.”¹²⁶ Bu çerçevede Genel Başkan Türkler, 30 Haziran–1 Temmuz 1977 tarihlerinde toplanan DİSK Genel Yönetim Kurulu toplantısında grup sözleşmelerinin amacını şöyle açıklamaktadır: “MESS grup sözleşmesini dayatmak istemektedir. Grup sözleşmelerinin esas amacı, işyeri toplu sözleşme düzeninin terk edilerek yerini işkolu sözleşmesine bırakmasıdır. Böylece işçi sendikası, o işkolundaki işveren sendikasına üye tüm işyerlerini aynı anda karşısında bulacaktır. Genel grev, dayanışma grevi, uyarı grevinin olmadığı, grev hakkının alabildiğine kısıtlandığı mevcut koşullarda grevin hemen hiçbir etkinliği kalmayacaktır. İşverenler adına işveren temsilcilerinin izleyecekleri ortak ücret politikası sonucunda büyük bir işyeri ile orta ya da küçük bir işyerinin verecekleri ücret zamları arasında fark kalmayacaktır. Daha açıkçası tekelleşme ve sermaye yoğunlaşması hızlanacaktır. MESS ücret artışlarını ve sosyal hakları alabildiğine sınırlamak istemektedir.”¹²⁷ Türkler, MESS Genel Sekreterinin Milliyet Gazetesi’ne verdiği bir demece atf yaparak, İlhan Lök’ün şu sözlerini hatırlatmaktadır: “Aşırı derecede artan işçi sendikası talepleri karşısında denge işveren kesimi aleyhine bozulmuştur. Grup sözleşmeleri böyle bir dengeyi sağlamayı amaçlıyor.”¹²⁸

DİSK’e ve Maden-İş’e göre, “sarı sendikalara karşın, sınıf ve kitle sendikacılığının gelişimini engelleyemeyen, grev düzeninin çağdışı özüne karşın sınıf ve kitle sendikalarının, kendilerine ağır darbeler vurmasının önüne geçemeyen tekeller, şimdi, eskimiş yeni bir oyun” sergilemek istiyorlardı: “Bu yeni oyunlarının adı ‘grup sözleşmeleri’ ve giderek ‘işkolu sözleşmeleri’dir. Hedefleri ise açıktır. Sınıf ve kitle sendikacılığı gelişiminin durdurulması, geriletilmesi ve güdümlü sendikacılık anlayışı.”¹²⁹

3. DİSK ve Maden-İş’i grup sözleşmesine karşı çıkışlarının önemli bir nedenini de “ücret politikası” oluşturuyordu. Maden-İş ortak ve tek bir ücret zammı uygulamasının tekelci sermayenin yükünü azaltırken küçük ve orta sermaye gruplarının, tekelci kapitalizm koşullarında kaldıramayacağı bir yükün altına gireceğini öne sürmektedir. Bu teze göre grup pazarlığı sürecinde küçük ve orta sermaye grupları bir yandan üst işveren örgütünün baskısı, diğer yandan da sendikanın başlatmak zorunda olduğu grevle karşı karşıyadır. Kaldı ki grup içindeki, tekellere bağlı olmayan ve düşük kar oranına sahip küçük ve orta

¹²⁶ DİSK Dergi (1977), Sayı: 3, Mart 1977, Eskimiş Yeni Oyun: Grup Sözleşmeleri, s. 137–141.

¹²⁷ DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 159–160; Öz, R. (2002), s. 288.

¹²⁸ DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), s. 160.

¹²⁹ DİSK Dergi (1977), Sayı: 4, Nisan 1977, Tekellerin ‘Grup Sözleşmesi’ İstekleri Karlarını Arttırmaya Yöneliktir, s. 158–163.

işletmelerin gücü, grup sözleşmesinin koşullarını aşağı çeken bir etki yapıyordu. “Bu ise genel olarak işçiler ve küçük işletmelerin zararına ve tekellerin yararına sonuçlar ortaya çıkarıyordu.”¹³⁰ DİSK ve Maden-İş’in tezi; tekelci sermayenin bu yolla bir yandan “küçük ve orta sermayeyi iflase sürükleyip, onların sermaye ve pazarlarına el koyarken” bir yandan da “fiili olarak ücret artışlarını frenleyeceği” ve greve zorladıkları sendikaların zayıflamasını sağlayacağı yönündedir.¹³¹

4. Maden-İş’in grup sözleşmesine karşı çıkışının çok önemli stratejik nedenleri de vardı. Maden-İş tekellere karşı yeterli hazırlıklara sahip değildi, bu çerçevede “uzun süreli toplu grev deneyimi” yoktu ve mali olanakları kısıtlıydı.¹³² Bu çerçevede Maden-İş, MESS’in stratejisine ilişkin olarak şu saptamayı yapmıştır: “Bizi tek tek işyerlerinde değil, grup içindeki tüm işyerlerinde greve zorlamak istiyorlardı. Binlerce işçiyle uzun süreli greve dayanmak mümkün olmadığı için sendikanın önünde iki yol kalacaktı: Ya düşük ücretlere ‘evet’ demek, işçi çıkarlarını korumamak, ya da uzun süreli toplu greve dayanamayıp parçalanmak, dağılıp gitmek.”¹³³

5. Maden-İş’in grup sözleşmesine karşı çıkışı, ilkel olmaktan çok sınıfsal, siyasi ve stratejik bir tavır görünümündedir. Bunun yanında Maden-İş’in

¹³⁰ Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s. 2.

¹³¹ “Daha açıkçası, sanayi işverenleri ve mali sermaye sömürü oranını ve fiyatları arttırmak yoluyla elde ettikleri aşırı karla yetinmiyor, ücret artışlarını sınırlandırmak veya dondurmak suretiyle karlarını daha da arttırmak istiyorlar. Ve bu girişimlerini de ‘ulusal ekonomi’, ‘sanayi kalkınması’ maskesiyle gizlemeye kalkıyorlar. (...) Diğer yandan işçi eylemlerine karşı işverenlerin grev-dayanışma fonu ve aidatlarını arttırmaları küçük ve orta işverenlerin gücünü kırması ve tekelleşmeyi hızlandırmaya yönelik bir başka zorlayıcı girişimdir. Ne var ki, bazı istisnalar dışında, tekel dışı işletmeler, kendilerine, giderek, hiçbir yaşama hakkı tanımayacak bu tehditlerin kaynağı tekelci sermayeye karşı güçlü ve kararlı bir direnişe geçememişlerdir. Bu tereddüt devam ettikçe tekelci sermaye yeni mevziler kazanacaktır.” DİSK Dergi (1976), Sayı: 26, 1976 Ağustos, Başyazı, ‘Tekelci Sermaye ve MC’ ye Karşı Demokrasi Güçlerinin Birliği s. 2–3.

¹³² MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Yürütme Kurulunun Açıklaması, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 3.

¹³³ Maden-İş, Büyük Grevin stratejisini şöyle açıklamaktadır. “Bir kere uyuşmazlık halinde söz konusu gruptaki 8–10 fabrikada birden greve çıkılacak. Sendika çok sayıda grevci ile karşı karşıya kalacak ama bu grevlerin tekelleri caydırıcı etkinliği düşük olacaktı. Çünkü her grupta aynı holdinge bağlı bir veya iki fabrika bulunuyordu.” Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s. 2.

“Sendikamız daha ilk adımda MESS’in oyununu bozdu. 30 Mayıs günü 30’u aşkın işyerinde başlattığımız grev onların grup planlarını altüst etti. Onlar bizi grup halinde dokuz-on işyerinde sıkıştırıp, greve zorlayıp pes ettirmek çabasındaydılar. Biz 30 işyerinde ‘hodri meydan’ diyerek greve gittik. Böylece işyerlerini gruplama isteklerini rafa kaldırmak zorunda kaldılar.” MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Yürütme Kurulunun Açıklaması, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 3.

yaklaşımı kategorik de değildir ve Maden-İş, işkolu sözleşmesine geçiş modeli olabilecek ve işkolunun büyük bir bölümünü kapsayacak ölçekte birleştirilmiş toplu pazarlığa karşı çıkmaktadır. Nitekim Maden-İş daha önce Bursa'da grup sözleşmesi imzalamıştır. MESS tarafından da bu nokta üzerinde durulmuş, DİSK'in ve Maden-İş'in grup sözleşmesine karşı çıkışı "doğrudan çalışma yaşamını ilgilendiren bir tepki olmayıp, bu iki kuruluşun yönetimine egemen olan siyasi partinin politikasının ürünü" olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴ Maden-İş'in daha önce Bursa'da grup sözleşmesi imzalamış olması Otomobil-İş tarafından da eleştiri konusu yapılmış, DİSK'in ve Maden-İş'in grup sözleşmesine karşı çıkışı "aldatmaca oyunu" olarak nitelendirilmiştir.¹³⁵

Büyük Grev Deneyimi: Yeni Bir Çizgi

"Sonuç olarak yürürlüklerin bitiş tarihlerinin birleştirilmesi, sınıf savaşımının somut diyalektiği içinde, ilk savunucularının aleyhine dönmüş olan ve bizim bu gerçekleri değerlendirerek çekinmeden benimsediğimiz bir konu olmuştur." (Maden-İş)¹³⁶

Büyük Grev sonunda çeşitli işyerlerinde farklı olan sözleşmelerin bitiş tarihlerinin yeniden ayarlanması ve bütün işyerlerinde sözleşmelerin yürürlük tarihlerinin aynı döneme getirilmesi, 1977 toplu pazarlık sürecinin stratejik ve en kritik meselesidir.¹³⁷ Bu, grup pazarlığına Maden-İş'in farklı bir açıdan

¹³⁴ Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 426.

¹³⁵ "...1974'den bu yana işverenler sendikası planlı bir çalışma neticesinde bölgesel sözleşme yapabilmek için adımlar atmışlardır. Bu arada emellerine biraz ulaştıklarını söylemeden geçemeyeceğiz. İşverenler sendikasının bir devre evvel Maden-İş'le Bursa'da yapmış olduğu toplu iş sözleşmeleri tamamen bölgesel ve grup sözleşmesi niteliğindedir. Bu anlaşmadan sonra bugün Maden-İş'in saflarına katılan Çağdaş Metal-İş'le de aynı düzeyde toplu iş sözleşmeleri bağlanmış, böylece iki sendika arasındaki ortak görüş açıkça Bursa'da saptanmıştır. İşte bütün bunlardan sonra DİSK'e bağlı Maden-İş grup ve bölgesel toplu iş sözleşmesine karşıysa derse bunun artık bir aldatmaca oyunu olduğunu gizleyebilir mi?" Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Başyazı, MESS'in Uyduları ve Yandaşları, A. Aydın Özeren, Mayıs 1977, Sayı: 54, s. 1. Otomobil-İş'in grup sözleşmeleri konusundaki eleştirileri sürmüştür. "Diğer yandan DİSK'in kurucusu, hatta DİSK'in özünü oluşturan Maden-İş'in grup sözleşmelerine şiddetle karşı olduğunu bugün Türkiye'de sağır sultan bile duymuştur. Hal böyle iken grup sözleşmesini ilk önce kendilerinin yaptığını da unutmışa benzerler. Örneğin geçen dönem Bursa'da 8 işyeri ile yapılan sözleşme ortadadır. Ataç, S. (1977), Bu mudur sınıf sendikacılığı? Otomobil-İş Aylık Dergi, Haziran 1977, Sayı: 55.

¹³⁶ MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 3.

¹³⁷ "Sermaye çevrelerinin ve kimi "sosyalist" görünümlü bozguncuların, büyük grevimizin tarihi başarısını gölgelemek için sarıldıkları can simidi, toplu sözleşme bitim tarihlerinin 1/9/1979'da birleştirilmesi olacak. Evet. Maden-İş, toplu sözleşme bitim tarihlerinin

yaklaşmasının, yeni bir toplu pazarlık ve grev stratejisine yönelmesinin de ilk adımı olmuştur.¹³⁸ Öte yandan politika değişiminin bu noktadan başlaması karşısında, Maden-İş'in grup sözleşmesine ilişkin duruşunun esasta stratejik olduğu da kabul edilmelidir.

Çerçeve 2

Büyük Grevin sona erdiği 3.2.1978 gününü izleyen 4.2.1978 sabahı Maden-İş Yürütme Kurulunun 4.2.1978 gün ve 978/1 sayılı Maha Ajansı'nda yer alan açıklaması:

İlk başta karşı çıktığımız halde yürürlüklerin birleştirilmesinden çekinmedik. Bunu isteyerek ve bilerek yaptık. Çünkü bu mücadele deneyiminden sonra bundan korkması gereken biz değil işverenler olacaktır.

Bundan çekinmedik, çünkü toplu grevi becerebildiğimizi, kırılmadan, bölünmeden ve tam bir disiplin içinde, topluca ve uzun süreli grevlere dayanabileceğimizi gördük, yaşadık. İlk başta bu deneyimimiz yoktu. Şimdi bir kere başardığımızı, bu savaşım biçimini yarın çok daha iyi ve etkili kullanabileceğimizi biliyoruz.

Öte yandan yürürlüklerin birleştirilmesi giderek işkolu düzeyinde genel grev, dayanışma grevi haklarını fiilen işler duruma getirecektir.

Şimdi 15 bin işçinin grevine dayanamayan MESS, 1.9.1979'dan sonra 40 bin işçinin savaşımına nasıl karşı duracaktır? Maden-İş üyeleri güçlerini kanıtlamışlardır. Hele önümüzdeki dönemde sendikamızın üye sayısının hızla artacağı düşünülürse, haklı istemlerimize cevap vermemek MESS için ne derece mümkün olacaktır?

Bu nedenle, sonuçta MESS'in, tekeli burjuvazinin işçi sınıfına karşı yönelttiği toplu grev silahı ve tehdidi, Maden-İş üyelerinin büyük savaşımıyla işverenlere karşı dönmüş, geri tepmiştir. Hele toplumsal gelişmenin gündeminde olan lokavtun kaldırılması isteminin önümüzdeki dönemde gerçekleşmesi koşullarında, MESS işverenleri çok daha yığınsal grevlere hazır olan bilinçli Maden-İş üyeleri karşısında ne yapacaklardır?

birleşmeden, önümüzdeki dönemde işçi sınıfımızın, Maden-İş'in savaşımına yararlı sonuçlar çıkaracağına inandığı için. İşçi sınıfımızın işine böyle geldiği için." Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s.2.

¹³⁸ Şafak, C. (1988), Eskimiş Yeni Oyun mu? Oyunun Kuralı mı? İşçinin Alınteri; Aylık Yayın Organı, 1 Nisan 1988; Yıl: 2, Sayı: 16, s. 27.

Maden-İş, bitiş tarihleri birleştirilen 63 işyerinin her bir holdinge bağlı çok sayıda işyerini kapsadığını, böyle olunca da toplu grevlerin tekeller üzerindeki caydırıcı etkisinin daha büyük olacağını ifade etmektedir. Büyük Grevin başarısı, geleceğe dönük toplu pazarlık ve grev stratejisi açısından güçlü bir hareket noktası olmuştur. Maden-İş Büyük Grevle “tekelci sermayenin, MESS’in, sınıf sendikalarını durdurmak ve yıkmak için kullanmaya kalktığı toplu grev silahını, tekellerin elinden almayı başarmış” ve onlara karşı başarıyla kullanmıştır. “Gelecek dönemde ise, onu daha büyük bir güçle ve ustalıklı kullanmaya hazırlanmaktadır.”¹³⁹ “Yeni durum Maden-İş’e holdingleri kuşatan bir grev stratejisi uygulama olanakı vermektedir.”¹⁴⁰ Maden-İş, “yeni bir strateji ile girdiği yeni dönemde” bu stratejiye uygun bir örgütlenme içine gireceğini açıklamaktadır. Bu örgütlenmenin içeriği, daha önce işkolu ve grup sözleşmesine karşı çıkışında ileri sürdüğü kimi gerekçelerin ortadan kaldırılması; “lokavtın yasaklanması, genel grev, dayanışma grevi ve referandum ile ilgili yasaların bir an önce çıkarılması” mücadelesidir.¹⁴¹

¹³⁹ Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s.2. “Gelişmeler Maden-İş üyelerinin kararlı ve bilinçli savaşımının MESS’in tüm tertiplerine karşı çıkarak başarıya ulaşacak güce sahip olduğunu bir kere daha göstermiştir. Son grevler sonucunda elde ettiğimiz başarı 8 aylık büyük grev savaşımının kazanımlarının da bir ürünüdür. Bu başarı, ayrıca bundan sonraki dönemde MESS’e karşı vereceğimiz savaşımına da ışık tutacaktır.” Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 105, 15 Ağustos 1978, s. 1.

¹⁴⁰ “Holdingleşme biçiminde ortaya çıkan tekelleşmenin arttığı ve hızlandığı ülkemizde, artık tek tek işyerlerini bağlı olduğu sermaye grubundan yalıtılarak ele almak olanakı kalmamıştır. Terk tek işyerlerinde grevlerin yıllar süren uzunluğu bunun en açık göstergesidir. Maden-İş’in ve tüm sınıf sendikalarının, tekelleri kuşatıp sıkıştıran ve stratejik işyerlerini hedefleyen bir toplu savaşım stratejisi saptamaları kaçınılmazdır.” Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, 15 Şubat 1978, Sayı: 97, s. S.

¹⁴¹ Maden-İş Gazete (1978), Deneyimlerimiz Toplu Savaşımı Gerektiriyor, Sayı: 97, 15 Şubat 1978, s.2. Maden-İş’in toplu grev stratejisindeki bu önemli tespitlerinin, 1977 yılının sonunda, Büyük Grevin sonuçlandığı dönemlerde çok kısa bir süre içinde belirginleştiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, bu tespitlerin yapılmasından henüz birkaç ay önce, 6-7 Eylül 1977 günlerinde grevler sürerken toplanan Maden-İş XXII. Genel Kurulu, grup sözleşmelerine karşı çıkılması ve toplu sözleşme yasasında grup sözleşmelerini engelleyecek değişikliklerin yapılması gereğini karar altına almıştı. Genel Kurul şu tespiti yapmıştı: “MESS, grup sözleşmeleri ve giderek de işkolu sözleşmeleri dayatarak, işçi sınıfının uzun savaşımını sonucu elde ettiği işyeri toplu sözleşme ve grev hakkını fiilen kullanılamaz duruma getirmek istemektedir.” Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Cilt: 3, s. 399. Ayrıca bkz. Gelenek ve Gelecek (1999), Birinci Cilt, s. 431.

Bu yeni vizyon, meseleye alttan almayan bir perspektifle bakabiliyor, grup pazarlığına bir toplu mücadele stratejisi olarak yaklaşıyordu.¹⁴² 1978 yılı başlarında toplu sözleşme politikası yeniden saptandı.¹⁴³ Ve 1978 yılı toplu pazarlığına girerken, ikinci dalga grev öncesinde Maden-İş içinde artuk tartışılan, “işyeri ayrıntılarının grup sözleşmeleriyle nasıl bağdaştırılacağı” meselesiydi. Artık işyeri toplu pazarlığının şartları yoktu, “hatta MESS’in gruptan ayrı olarak tek tek bitirmek istediği işyerleri için sendika toplu sözleşme yapmadı.”¹⁴⁴

Maden-İş Büyük Grevin kazanımlarının, sınıf bilinci açısından eşsiz değerde olduğunu vurgulamaktadır. İşçiler işverenlerin karşılarında tek tek değil, “bir sınıf olarak bulduklarını” çok somut olarak görmüşlerdir. Büyük Grev sendikasının kendi örgütüne olan güvenini yükseltmiş, MESS’e karşı çok sayıda işyeri için mücadele yürütmenin olanaksız olduğu önyargısını da yıkmıştır. Maden-İş bunu, sendika hareketinin bütünü açısından da önemli bir deneyim olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁵

Eylem Birliği Tezleri

“Eylem birliği güçlü bileğimizi yenilmez yapacak. MESS’in kanımızı emmesine izin vermeyeceğiz. Gücümüz birliğimizden yükselecektir.” (Otomobil-İş)¹⁴⁶

1977–1980 MESS grevleri sürecinde ve özellikle 1979 ve 1980 yıllarında geliştirilen önemli bir politika da “eylem birliği” önermesidir.¹⁴⁷ Bu politika, metal

¹⁴² Şafak, C. (2006), Türkiye’de Toplu Pazarlığın Değişen Çizgisi (1980–2005), Çalışma ve Toplum, DİSK/Birleşik Metal-İş, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 10, 2006/3, s. 35, 36.

¹⁴³ Maden-İş Gazete (1978), Sayı: 102, 1 Haziran 1978, s. 1

¹⁴⁴ Eriş, H.(1988), Grup Sözleşmelerini Kabul Etmek Bir Teslimiyet Değil, İşçinin Alınteri; Aylık Yayın Organı, 1 Nisan 1988, Yıl: 2, Sayı: 16, s. 28–29.

¹⁴⁵ “Daha önce başka işkollarında defalarca görülen, alışlagelmiş bir olgu ilk kez değişmiştir. İşveren örgütüne karşı çok sayıda işyeri için savaşım yapmanın olanaksız olduğu şeklindeki önyargı yıkılmıştır. Başka işkollarında istediklerini sendikalara kolaylıkla dayatabilen işveren örgütleri, metal işkolunda çok sayıda işyerinin sözleşmesi aynı anda yapılırken bunun mümkün olmadığını ilk kez görmüşlerdir. Diğer işkollarında işveren örgütlerine karşı toplu görüşme yapan sendikalar ve işçiler de ilk kez, dayatılan istekleri hemen kabul etmenin kader olmadığını, bunu kırmanın mümkün olduğunu görmüşlerdir.” Bkz. MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Yürütme Kurulunun Açıklaması, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1, s. 5.

¹⁴⁶ Otomobil-İş Aylık Dergi (1980), Aralık 79-Ocak 80, Sayı: 79, s. 12.

¹⁴⁷ “Çeşitli işkollarında faaliyet gösteren holdinglere, tekeli sermayeye karşı sendikalar arası eylem ve güç birliğinin sağlanması, kalıcı kazanımlar elde etmek için can alıcı sorundur. (...) Bu sendikalar bir araya gelmeli, ortak toplu sözleşme istemleri belirlemeli, kalıcı kazanımlar için hedefler saptanmalı ve bir ortak eylem programı oluşturulmalıdır.” Maden-İş Gazete (1979), 1 Ekim 1979, Sayı: 123, s. 5.

işkolunda MESS'e karşı yürütülen kitle grevleri içinde oluşturulan grup pazarlığına dönük yeni stratejiyle bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Eylem birliği bu dönemde, “faşist tehlikeyi bertaraf etmenin yolu” olarak “tüm demokrasi güçlerinin” katılımını öngören siyasi bir mücadele yöntemi olarak ortaya çıktı. Sosyalist sol içinde tartışıldı. Sendika hareketinde ise eylem birliği, DİSK ve Türk-İş'e bağlı bir dizi sendika tarafından savunuldu.¹⁴⁸ Maden-İş Genel Başkanı Türkler, sendikanın 2. Bölge Konseyinde yaptığı konuşmada eylem birliğinin önemini şu sözlerle belirtiyordu: “Gün DİSK'te savaştan ve sorumlu sendikal birliği gerçekleştirme günüdür... DİSK ile Türk-İş'in eylem birliği yapması gereklidir.”¹⁴⁹ Aynı dönemde, Maden-İş Genel Başkanı, Otomobil-İş Genel Kurulunda yaptığı konuşmada da eylem birliğinin zorunluluğunu vurguladı. Türkler, “tekelci sermayenin cepheden saldırısının püskürtülmesinin yolunun saldırı karşısında en geniş güçleri birlikte harekete geçirmekten geçtiğini” açıkladı. Sendikalar arasındaki temel görüş ayrılıklarının, program farklılıklarının “tüm işçilerin acil sorunları, ortak istemleri etrafında” eylem birliğine engel olmadığını belirten Türkler, Otomobil-İş ile Maden-İş arasındaki eylem birliğinden her iki sendikanın da hiçbir şey kaybetmediğine, aksine eylem birliği sonucu her iki sendikanın da MESS'in karşısına daha güçlü bir şekilde çıktıklarına işaret etti.¹⁵⁰

Eylem birliği, metal işkoluyla sınırlı kalmamıştır. Türk-İş'e ve DİSK'e bağlı ya da bağımsız bir dizi sendikanın kendi işkollarında yürüttükleri eylem birliği, “kafa ve kasa birliği” sloganıyla, doğrudan grup pazarlığı içinde yaratılmış, hayata geçirilmiştir.

1978–1980 yılları arasında eylem birliği, bu politik perspektif zemininde özellikle cam ve petrol işkollarında da denendi. Petrol işkolunda DİSK'e bağlı Petkim Sendikası ile Türk-İş'e bağlı Petrol-İş Sendikası toplu pazarlık içinde birlikte mücadeleye yöneldiler. Ancak eylem birliğinin sürekliliği en etkili biçimde cam işkolunda hayata geçirildi. DİSK'e bağlı Hürcam-İş Sendikası ile Türk-İş'e bağlı Kristal-İş Sendikası arasında Türkiye Cam Sanayi İşverenleri Sendikası'na karşı yürütülen eylem birliği kalıcı sonuçlar yarattı.¹⁵¹ 1979 ve 1980 yıllarında

¹⁴⁸ Maden-İş; Gazete (1980), Temmuz 1980, Sayı: 139; Banksen; Aylık Yayın Organı (1979), Ekim 1979, Sayı: 62, s. 1.; Kasım 1979, Sayı: 63, s. 1.; Hürcam-İş Aylık Yayın Organı (1979), Kasım 1979, Sayı: 40, s. 8.

¹⁴⁹ Maden-İş Gazete (1980), Temmuz 1980, Sayı: 139.

¹⁵⁰ Aynı yerde. “İçinde yer aldığımız metal işkolunda ki sendikaların çokluğuna karşı, işverenler karşımızda tek bir vücut olarak duruyor: MESS. Bu güçlü sınıf düşmanımıza karşı birleşmek bizim çıkarımızdır. Konuya böyle baktığımız zaman sendikamız Otomobil-İş ile Maden-İş sendikasının toplu sözleşmelerde güç ve eylem birliği yapma kararlarının ne kadar doğru ve yerinde olduğu görülür. Kim ne derse desin metalürji işçileri bundan yarar sağlayacaktır. Zararlı çıkan ise MESS olacaktır.” Otomobil-İş Aylık Dergi (1980), Eylem Birliği Güçlü Bileğimizi Yenilmez Yapacak, Aralık 79-Ocak 80, Sayı: 79, s. 12.

¹⁵¹ Kristal-İş ve Hürcam-İş Sendikaları arasındaki eylem birliğini belgeleyen Ana Protokol'de şu saptamalar yapılmaktadır: “Kristal-İş Sendikası Türk-İş, Hürcam-İş

Hürcam-İş ve Kristal-İş Sendikaları tek bir toplu pazarlık birimi içinde ve tek bir taslakla cam tekeline karşı birlikte hareket edebildiler. Toplu sözleşme taslağı, yapılan “Ana Protokol” sonrasında her iki sendikanın tabanında hazırlandı, ortak bir komisyon taslağı son biçimini verdi. Taslak aynı masada, birlikte savunuldu ve 1980 cam grevleri her iki sendika tarafından birlikte yürütüldü, yönetildi.¹⁵² Ne var ki 1980 12 Eylülüyle birlikte işçi sendikalarının faaliyetlerinin durdurulması, grevlerin yasaklanması Türkiye’de birden çok işçi sendikasının fiilen tarafı olacağı grup toplu iş sözleşmesinin ilk örneğinin bağtlanmasını önledi.¹⁵³

Eylem birliği giderek sendikaların dışındaki meslek kuruluşlarına da yaygınlaşmaya başladı. Haberleşme sektöründe yedi örgüt 1979 yılında ortak bir açıklama yaparak “grevli, toplu sözleşmeli sendikal hakların sağlanması için birlikte mücadele edeceklerini” deklare ettiler. Bu örgütler arasında DİSK’e bağlı Yeni Haber-İş Sendikası da yer aldı.¹⁵⁴

Eylem birliği toplu pazarlık alanında, güçlü işveren sendikalarına ya da tekellere karşı işçilerin tek bir toplu pazarlık birimi içinde güçlerini birleştirmeleri temeline dayanıyordu. “Bu noktada eylem birliği, endüstrilerde sendikal bölünmüşlüğün yarattığı parçalanmış toplu pazarlık birimlerinin bütünleştirilmesi ve büyük kitle grevlerinin örgütlenmesi vizyonuna sahipti.”¹⁵⁵ Eylem birliği objektif olarak grup pazarlığını veri kabul ediyor, toplu pazarlığın ölçüğünü büyütüyordu.

DİSK’te Aykırı Tezler

Büyük Grevin ardından Maden-İş içinde geliştirilen yeni toplu pazarlık ve grev stratejisi ve buna bağlı olarak grup pazarlığına ilişkin farklı yaklaşımlar DİSK yönetiminde yankı bulmadı. DİSK, 1977 Genel Kuruluna kadar olan dönemdeki grup sözleşmesine karşı olan tavrını, yönetim değişikliğinin ardından daha da katı

Sendikası DİSK Konfederasyonuna bağlıdır. Ancak her iki sendika ayrı konfederasyonlara bağlı olmalarına rağmen bu durum, aynı koşullarda yaşayan ve işkolumuzda egemen olan cam tekeline karşı ortak çıkarları için sendikalarımız arasında güç ve eylem birliği oluşturmalarına engel değildir. İki sendikanın anti-tekellere bir mücadelede birleşmelerinin örnek teşkil edeceğine inanıyoruz... Ve inanıyoruz ki, iki sendika arasında cam işçilerinin ekonomik ve demokratik haklarını koruma ve geliştirme yönünde yapılan eylem birliği cam işkolunda önemli bir işlev görecektir. Hürcam-İş Sendikası Aylık Yayın Organı (1979), Kasım 1979, Sayı 40, s. 15 ve 5.

¹⁵² Kristal-İş Sendikası Haber Ajansı (1979), 29 Ekim 1979, Sayı: 979/1–18. Ayrıca Bkz. Şafak, C. (2006), DİSK Tarihinden Bir Yaprak: Eylem Birliği (1978-1980), sendika.org, 22 Şubat 2006.

¹⁵³ Şafak, C. (2006), DİSK Tarihinden Bir Yaprak: Eylem Birliği (1978-1980), sendika.org.

¹⁵⁴ Yeni Haber-İş Sendikası, Haber-Der, PTT-Der, TümPTT-Der, PTT Teknisyenleri Derneği, Tüm-Der İstanbul Şubeleri Ortak Açıklaması. Bkz. Hürcam-İş Sendikası Aylık Yayın Organı (1979), Kasım 1979, Sayı 40, s.8.

¹⁵⁵ Şafak, C. (2006), DİSK Tarihinden Bir Yaprak: Eylem Birliği (1978-1980), sendika.org.

bir biçimde sürdürdü. DİSK, 1980 yılına doğru çok daha ileri gidecek, hükümete verdiği kanun önerilerinde işyeri toplu pazarlığının “tek tip” duruma getirilmesini, grup ve işkolu düzeyinde toplu pazarlığın ise yasaklanmasını isteyecekti.

DİSK 1980 yılında bu görüşlerini şöyle savunmaktadır: “İşletme toplu iş sözleşmeleri sendikal yapıyı koruyucu sendika seçme özgürlüğünü ve toplu sözleşme yapma hakkını sınırlandırıcı, işveren sendikalarının grup sözleşmesi politikasına güç katan, işyerlerinin özgün koşullarını toplu sözleşmelere yansıtmaktan uzak, yetki ve ehliyet konularında yasal tartışma ve haksızlıkları büyüten niteliktedir. DİSK, işçi sınıfının ülkemizde ekonomik mücadele alanında elde ettiği kazanımların geri alınması anlamındaki bu sözleşme tipine kesinlikle karşıdır. Örgütümüz önemli sakıncaları görülen işkolu ve işletme düzeyindeki sözleşmelerin yerine işyerinin yapısına uygunluğu, işçilerin özgür biçimde seçtikleri sendikaları aracılığıyla Anayasal haklarını yaşama geçirebilmelerini sağlayıcı, bu alanda elde edilen kazanımları koruyucu niteliklerinden ötürü işyeri toplu iş sözleşmesini tek tip olarak önermektedir.”¹⁵⁶

Grup pazarlığının reddedilmesi ve işyeri düzeyinde toplu pazarlığın savunulması, 1980 Eylülüne kadar olan dönem boyunca DİSK’in ve Türk-İş’in “konfederasyon” görüşü olmuştur.¹⁵⁷

Grup pazarlığı gibi eylem birliği politikası da gerek DİSK ve gerekse Türk-İş tarafından reddedilmiş, her iki konfederasyon da farklı açılardan bu gelişime

¹⁵⁶ DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 375.

¹⁵⁷ Grup pazarlığına dönük olarak Türk-İş’in ve -Maden-İş dışında- DİSK’in 1980 Eylülüne kadar olan dönem boyunca savundukları politikalar aşağı yukarı aynıdır. Her iki konfederasyon da grup sözleşmelerinin, işyeri düzeyinde toplu sözleşme yerine, işçi ve işveren sendikaları arasında bölge ve giderek işkolu düzeyinde toplu sözleşmeleri ortaya çıkaracak bir adım olduğunu belirtmişler ve grup pazarlığına şiddetle karşı çıkmışlardır. Türk-İş grup sözleşmelerine karşı çıkarken işyerleri arasındaki eşitsizliklerden ve bu nedenle küçük ve verimsiz işyerlerine göre ayarlanacak ücretlerin bütün işyerlerine uygulanacağı kaygısından hareket etmiştir. Türk-İş’e göre işyeri düzeyinde toplu pazarlığın Türkiye’de haksız rekabete neden olması da söz konusu değildir, çünkü A.B.D.’de işçilik maliyette yüzde 70 olarak yer alırken, Türkiye’de bu oran yüzde 30’a varmaktadır. Bu konudaki Türk-İş’in bir başka tezi de, işverenlerin istedikleri milli ücret politikasının bu yolla gerçekleştirilmeye çalışılmakta olduğudur. Türk-İş 1979 yılında grup toplu pazarlığı konusunda şu saptamaları yapmaktadır: “Grup sözleşmeleri, işyeri seviyesinde yapılan toplu sözleşmeler kaldırılarak işçi teşekkülleri ile işveren teşekkülleri arasında grup, bölge ve giderek işkolu seviyesinde yapılacak anlaşmaları ortaya çıkaracak bir sistem getirmek üzere atılacak ilk adımdır. İşçi kesimi olarak böylesine düzensiz, çeşitli büyüklüklerde işletmelerin bulunduğu, işletmelerin belli ekonomik kurallara göre idare edilmediği ve pek çoğunun rantabl olmadığı, hatta bu durumlarıyla zaten kıt olan girdilerin israfına yol açtukları bir ekonomide grup, bölge veya işkolu seviyesindeki sözleşmelere gidilmesinin ve bunların giderek mevzuata konulmasının kesinlikle karşısındayız.” Türk-İş; Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu; XI. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu (1979); 16–22 Nisan 1979, Ankara, s. 104–107.

karşı çıkmışlardır. DİSK bu gelişimi “kafa ve kasa birliği sözleri altında işçilerin DİSK’te örgütlenmelerinin gerekliliğini inkâr eden, uzlaşmacı sendikacılığa prim veren” bir girişim olarak nitelemiştir. DİSK’e göre, kendisine bağlı bir kısım sendikaların bu girişimleri, “kafa ve kasa birliği gibi içi kof, hedefi belli olmayan sarı Amerikan sendikacılığının sloganları ile işçi sınıfının demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı ilkeleri zemininde birliğini inkâr eden” bir gelişmedir. DİSK eylem birliğini, açıkça “DİSK’e ihanet” olarak damgalamıştır.¹⁵⁸ Türk-İş ise, Türk-İş içinde siyasi görüşlere değil ilkelere öncelik verildiğini belirterek “ne olduğu belirsiz derneklerle” işbirliği yapan “konfederasyonları” eleştirmiş ve genel olarak “hiçbir örgütle işbirliği yapılmasından yana olmadıklarını” belirtmiştir.¹⁵⁹

DİSK’in de Türk-İş’in de eylem birliğine karşı çıkmalarının temelinde – farklı- politik nedenler vardır. DİSK’in eylem birliğini olumsuzlaması, o dönemde DİSK yönetiminde egemen olan eğilimin konfederasyon içinde ağırlıklı olarak Maden-İş Sendikası içinde temsil edilen siyasi çizgiyle olan çatışmasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. DİSK’in tavrı asıl olarak bir iç hesaplaşmanın ifadesidir. Türk-İş’in tavrı ise asıl olarak sınıf mücadelesinden kaçınan, muhafazakâr, sağ bir tavidir. Bir yanıyla da eylem birliğinin reddi, her iki konfederasyonun da benimsediği tek düzeyli ve işyeri düzeyinde toplu pazarlığın korunması politikalarıyla bağlıdır. Bu zeminde grup toplu pazarlığının reddi ve eylem birliğinin olumsuzlanması bir bütünlük taşımaktadır.

¹⁵⁸ DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), s. 234. “Türkiye’de yürürlükteki sendikalar, toplu sözleşme ve grev yasaları büyük ölçüde Amerikan tipi sendikacılık örnek alınarak hazırlanmış yasalardır. Bu Amerikan tipi sendikacılık ülkemizde en somut ifadesini Türk-İş’te bulmuştur. ‘Partilerüstü politika’ adı altında işçileri siyasetin dışında bırakmayı amaçlayan, sınıf uzlaşmacısı bir sendikal anlayış ürünü olan Türk-İş yıllardan beri işçi sınıfımızın yükselen devrimci mücadelesinin önüne egemen sınıflarla birlikte çıkan bir engel haline gelmiştir. Hele bu konfederasyona bağlı bazı sendikalar vardır ki, bunlara işçi sendikası demek oldukça güçtür. DİSK üyesi birçok sendikaların yayın organlarında da sendikaların nitelikleri çok somut olarak gözler önüne serilmiştir. Bazı sendikalarımız bu sendikaların yöneticilerini ‘burjuvazinin işçi sınıfının arasına soktuğu ajanlar’ olarak değerlendirmiştir, bazıları ‘işçi sınıfı hainleri’ olarak nitelemişlerdir. Şimdi bakıyoruz, hain dediğimiz, burjuvazinin ajanları dediğimiz sendika yöneticileri ile işveren sendikalarına karşı toplu sözleşme görüşmelerinde eylem birliği yapılması yolunda çaba harcıyor. Yani biz, burjuvazinin ajanlarıyla eylem birliği yapıp burjuvaziye toplu sözleşme görüşmelerinde dize getirmek istiyoruz. Bu mümkün değildir. Ya bizim daha önce yaptığımız tespitlerde bir yanlışlık vardır, bu sarı sendikaların yöneticileri hain, ajan değillerdir, biz üyelerimizi yanlış bilgilendirmişizdir; ya da bu türden sendika yöneticileri ile eylem birliği içinde olmamız mümkün değildir, bunlardan biri doğrudur. (...) O nedenle, DİSK olarak bazı sendikaların sağlamaya çalıştığı ve toplu sözleşmelerde eylem birliği adı altındaki birlik çalışmalarına katılmıyoruz.” Genel Başkan Baştürk’ün Genel Temsilciler Meclisinde yaptığı konuşma, Aynı yerde, s. 551.

¹⁵⁹ Türk-İş, XI. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu (1979), s. 221–222.

4- Sonuç

70'lerin sonları Türkiye'de sosyalist solun yükseldiği, işçi ve sendika hareketiyle güçlü bağlar oluşturduğu, sendika hareketinin en güçlü, en etkili olduğu yıllardır. Ekonomik çöküş, siyasi ve toplumsal çatışmalar bu yıllarda grevlerin bütün işkollarında hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu koşullarda MESS grevleri, gerek lokomotif sektörde yürütülmesi, en güçlü sendika örgütlerini, MESS ve Maden-İş'i karşı karşıya getirmesi ve gerekse kitlesel ve uzun soluklu olması nedeniyle kendi işkolunun sınırlarını aşmış, siyasi misyon taşımıştır. Grevler MC hükümetlerini açıkça ve uzlaşmaz biçimde karşısına almış, siyasi hedefler göstermiş, ülke gündeminde uzun süre ağırlığını hissettirmiştir. MESS grevleri daha başlangıcından itibaren sosyalist solun ilgi alanında kalmış, solun kendi içinde yürüttüğü mücadelenin de çok önemli tartışma platformlarından biri olmuştur.

Bu çerçevede 1977–1980 MESS grevleri sendika-siyaset ilişkileri açısından Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan en önemli ve öğretici deneyimdir.

1977–1980 MESS grevleri askeri darbenin bildirileriyle durduruldu. 12 Eylül 1980 sabahının ilk ışıklarıyla birlikte Türkiye'de bir dönem kapandı. MESS grevleri 70'lerin sonlarında sendika hareketinin ve belirgin biçimde DISK örgütlülüğü altında Türkiye'nin dört bir yanında güçlenerek yükselen grev dalgasının en önemli taşıyıcı gücüydü. Bu etkili grev dalgasıyla sertleşen emek-sermaye çatışmaları, 1980 Eylülünün ardından sendika haklarının ve toplu pazarlık sürecinin hukuksal çerçevesinin yeniden şekillendirilmesi sürecinde de hâkim sınıfların en önemli referans noktalarından biri oldu. Sendika hakları 1982 Anayasasının ardından, Danışma Meclisi'nde dahi görüşülmeksizin Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından kabul edilerek yürürlüğe giren “tepkici ve ayrıntıcı bir yaklaşımın ürünü”¹⁶⁰ 1983 tarihli, 2821 ve 2822 sayılı sendikal yasalarla büyük ölçüde kısıtlandı.

Yine de 12 Eylülün sendika hareketine vurduğu en ağır darbe, 70'li yılların sonlarında yükselen solun geriletilmesi, sendikaların sol siyasetle kurmaya başladığı güçlü bağların kopartılmasıydı. Teknolojide, üretimin organizasyonunda, emek piyasasında yaşanan baş döndürücü değişim, reel sosyalizmin çöküşü ve bunlara bağlı olarak siyaset gündeminin –küresel, kültürel ve etnik temelden yeniden şekillenmesi sendika hareketini sol siyasetin ilgi alanının her geçen yıl daha fazla dışına taşıdı. Değişimin kavranabilmesinde, sınıf perspektifinin oluşturulmasında, sendika politikalarının çizilmesinde son derece önemli olan

¹⁶⁰ Her iki Kanunun gerekçesinde de 274 ve 275 sayılı Kanunların uygulandığı dönemde ortaya çıkan “çeşitli aksaklıkların giderilmesi” amacı vurgulanmaktadır. 2821 ve 2822 sayılı Kanunların yaklaşımlarının ve kritiği için Bkz. Gülmez, M. (2005); Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu; Belediye-İş Yayınları, Ankara Eylül 2005, s. 11–17.

entelektüel destekten yoksun bıraktı. 1980 yılından bugüne kadar olan dönem, solun olduğu gibi sendika hareketinin de çözülüş dönemi oldu. Bütün bu dönem boyunca sendikaların üye sayılarındaki gerileme yüzde 40'ın üzerindedir. Bugün sendikalaşma oranı yüzde 10'un altındadır.¹⁶¹ Toplu pazarlık sürecinde işveren sendikalarının stratejik bir hedef olarak önlerine koydukları esnekliğin önündeki engellerin toplu pazarlık yoluyla kaldırılması stratejisi başarılı olmuştur.¹⁶² Toplu pazarlık sürecindeki gerileme ölçülebilir biçimde ücretlerin seyrinde de izlenebilmektedir.¹⁶³ Grev eğilimi olağanüstü biçimde gerilemiş, sendika hareketi moral olarak da çökmüştür.¹⁶⁴

Bu çözülüş süreci içinde toplu pazarlık alanındaki en esaslı dönüşüm, toplu pazarlığın ölçeğinin büyümesi oldu, kamuda “çerçeve anlaşmaları” büyük ölçekli

¹⁶¹ Sendikaların aktif üye sayılarını gösteren gerçeğe en yakın gösterge, toplu pazarlık kapsamındaki işçi sayılarıdır. “... 1985 yılında kamuda 647.582, özel sektörde 272.228 olmak üzere toplam 919.810 işçi toplu iş sözleşmesinden yararlanmış. Toplu iş sözleşmelerinin 2 yıllık periyotlarda bağitlandığını düşünürsek buna 1986 yılı rakamlarını da ilave etmek gerekecek. Bu sayılar da sırasıyla kamuda 348.626, özel sektörde 358.604 olmak üzere toplam 707.230. Buna göre 1985–86 döneminde toplam 1.627.040 işçi toplu iş sözleşmesinden yararlanmış. Ne var ki bu sayı 2003–2004 dönemi için dramatik biçimde 954.429'e gerilemiş. Bunun anlamı 672.611 işçi bu dönem içinde toplu iş sözleşmelerinin kapsamı dışına çıkmış. Bu oran % 41.33'dür. Yani toplu iş sözleşmelerinin kapsamındaki işçi sayısı 1985–86 döneminden bu yana % 40'ı aşan bir oranda azalmıştır.” Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; Çalışma Hayatı İstatistikleri 1999, s. 41 ve http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/yillar_tis.htm; Şafak, C. (2006), Sendikalar Eriyor, Birgün Gazetesi, 28 Ocak 2006.

¹⁶² 2003 yılından başlayarak esnek çalışma hükümleri yönünden toplu iş sözleşmelerinin kritik maddeleri olan çalışma süreleri, fazla çalışmaları bir iki istisna dışında tüm sektörlerde 4857 sayılı Kanuna uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanında ara dinlenmeleri, iş değişikliği gibi daha tali sayılabilecek hükümlerde de benzer uyarlamalar yapılmış, bazı sektörlerde taşeron protokolleri yürürlüğe koyulmuştur. Telafi çalışmaları kimi grup sözleşmelerine alınmıştır.

¹⁶³ 2000–2005 dönemi toplu pazarlık alanında yaşanan gerileme en somut -ölçülebilir- biçimde ücretlerin seyrinde izlenebilmektedir. TİSK kapsamındaki ücret düzeyi, 1999 ve 2000 yıllarından başlayarak ciddi biçimde gerilemiş, toplu pazarlık kapsamındaki reel ücretlerde 2001 kriziyle birlikte çok büyük bir düşüş gerçekleşmiştir. TİSK (1997=100) verileri; TÜFE'ye göre 2000 yılında 104,9 reel saat ücretleri endeksinin, önce 2001 yılında 89,0 düzeyine ve daha sonra da 2002 yılında 85,3 düzeyine gerilediğini göstermektedir. Endeks 2003 yılı için 85,8, 2004 yılı için 89,9 olarak hesaplanmaktadır. 2005 yılının ilk döneminde ise endeks 92,3 olarak gerçekleşmiştir. Reel ücret düzeyi bir daha kriz öncesindeki düzeyine ulaşamamıştır.

¹⁶⁴ Çalışma Bakanlığı verilerine göre 2000 yılında greve katılan işçi sayısı 18.705 iken bu sayı 2001 yılında neredeyse yarı yarıya düşerek 9.911'e gerilemiştir. Greve katılan işçi sayısı 2002 yılında 4.618, 2003 yılında 1.535 ve 2004 yılında ise 3.557'dir. Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; Çalışma Hayatı İstatistikleri Bkz. http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/yillar_tis.htm

“işletme toplu pazarlığı”, özel sektörde “grup pazarlığı” biçiminde birleştirilmiş toplu pazarlık, sendika hareketinin çok büyük bir bölümünü kapsayacak düzeye ulaştı. “Türkiye’de büyük ölçekli toplu pazarlık hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak biçimde baskın model durumuna geldi.”¹⁶⁵ 1977–1980 MESS grevlerine bugünden, bugünün bilgisiyle bakıldığında, 70’li yıllardan bugüne taşınabilecek asıl katkının da bu noktada, birleştirilmiş toplu pazarlık ve grev stratejisi noktasında olduğu görülmektedir.

1977–1980 MESS grevleri sürecinde tartışılan grup pazarlığı ve eylem birliği tezleri ve bunlara bağlı olarak grevler sürecinde geliştirilen stratejik yaklaşımlar, sendika hareketine eşsiz deneyimler kazandırmış, önemli bir referans oluşturmuştur. Sendika hareketi, kendisine uzun süre egemen olan toplu pazarlığın işyerleriyle sınırlandırılması politikasıyla yeniden yüzleştiği 80’lerin sonlarında, 1977–1980 MESS grevleri deneyiminden büyük ölçüde yararlanmıştı. Kamuda ve özel sektörde sendikalar, giderek baskın duruma gelen birleştirilmiş toplu pazarlık birimlerinin aktörleri olmuşlar, bu değişimin kendilerini daha büyük hedeflere ve çok daha etkili biçimde yönelebileceğini fark etmişlerdir. Sendika politikalarına da yansıyan bu değişimin en önemli dinamiklerden biri de 1989 ilkbahar eylemleri ve toplu pazarlığa yansıyan sonuçları olmuştur. Nitekim ilkbahar eylemlerinin ardından, toplu pazarlık ve grev stratejisine ilişkin olarak ortaya çıkan yeni arayışlar Türk-İş XV. Genel Kurul kararlarına da yansımıştır. 11–17 Aralık 1989 tarihleri arasında toplanan Genel Kurul, “ulusal, işkolu ve işyeri düzeylerinde” toplu iş sözleşmelerinin yapılabilmesi için politikalar üretilebilmesi, hedefler oluşturulması gereğini vurgulamıştır.¹⁶⁶ DİSK’in yaklaşımındaki farklılaşma ise kendi içinde çok daha ciddidir. 70’lerin sonlarında toplu pazarlığın işyerleri düzeyinde sınırlandırılması ve işkolu ve grup pazarlığının yasaklanmasını savunan DİSK, bugün işyeri, işkolu ve ulusal düzeyde toplu pazarlığa olanak tanıyan, bu düzeylerde toplu pazarlığı birbirinin alternatifi olarak görmeyen ve esas olarak “çok düzeyli” toplu pazarlığı esas alan bir model önermektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Şafak, C. (2006), Türkiye’de Toplu Pazarlığın Değişen Çizgisi (1980_2005), s. 36.

¹⁶⁶ Türk-İş, Aylık Yayın Organı (1989), Aralık 1989, Sayı: 242, s. 22.

¹⁶⁷ “Bir toplu iş sözleşmesi, bir işverene ait, aynı işkolundaki bir veya birden çok işyerini kapsayabileceği gibi, aynı işkolundaki tüm işyerlerini de kapsayabilir. Bir işyerinde veya işkolunda aynı dönem için, aynı düzeyde birden çok toplu iş sözleşmesi yapılamaz. İşkolu toplu iş sözleşmesinde, işkolundaki farklı sektörlerin, farklı ölçekteki işyerlerinin özellikleri göz önünde bulundurulur. İşyeri düzeyinde bağtlanan bir sözleşme, işkolu sözleşmesindeki hükümlerden daha düşük hükümler içeremez. Birden çok işyeri ya da işletmeyi içine alan grup toplu iş sözleşmesi, konfederasyon düzeyinde çerçeve–ilke sözleşmesi gibi farklı düzeylerde toplu iş sözleşmesi yapılması, aynı işkolundaki işçi sendikaları ile işveren sendikaları; işçi sendikaları ile konfederasyonları ile işveren sendikaları konfederasyonlarının anlaşması ile olanaklıdır.” DİSK, Toplu İş Sözleşmesi Kanun Önerisi, <http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=85> Erişim:

1977–1980 MESS grevleri sürecinde geliştirilen vizyon, birleştirilmiş toplu pazarlığa salt “toplular grev stratejisi” noktasında yaklaşması ve tek düzeyli toplu pazarlık modelini veri alması nedeniyle sınırlı ve dardır. Buna rağmen toplu pazarlığın ölçeği/türü açısından sendika politikalarında sonraki yıllarda gerçekleştirilebilen açılımın, sendika hareketinin grup pazarlığına ve genel olarak da büyük ölçekli birleştirilmiş toplu pazarlığa yaklaşımındaki değişimin başlangıcının; 1977–1980 MESS grevleri sürecinde ortaya konan, geliştirilen bu tezler olduğunu teslim etmek gerekir.

Büyük Grevin üzerinden otuz yıl geçti. Ve geçen bu yıllar içinde tarihsel MESS Grevleri, destansı bir direnişin unutulmaz öyküsü olmakla kalmadı, geleceğe uzanabilen, sendika hareketine yol gösterebilen eşsiz bir deneyim oldu.

KAYNAKLAR

- Ataç, Sami (1977), Bu mudur sınıf sendikacılığı? Otomobil-İş Aylık Dergi, Haziran 1977, Sayı: 55.
- Banksen; Aylık Yayın Organı (1979), Ekim 1979, Sayı: 62.
- Banksen; Aylık Yayın Organı (1979), Kasım 1979, Sayı: 63.
- Baydar, Oya (1977), Eleştiriden İhanete, Politika Gazetesi, 20 Aralık 1977.
- Bezirci, Asım (1978), Aziz Nesin, MESS Grevi, Nazım Hikmet (I), Politika Gazetesi, 29 Mart 1978,
- Birleşik Metal-İş Arşivi: Maden-İş Gazete, Özel Sayı, DİSK’i bölmek ihanettir!
- Birleşik Metal-İş Arşivi: T. Maden-İş, Bank-Sen, Baysen ve Yeraltı Maden-İş Sendikaları Genel Yönetim Kurullarının DİSK Onur Kurulu kararına karşı ortak açıklaması
- Boratav, Korkut (2003); XX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla: Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü; Özgür Üniversite’de 22 Şubat 2003 tarihinde verdiği konferansın banttan çözülmüş versiyonu; <http://www.uzaklar.net/> Erişim: Ekim 2005
- Boratav, Korkut (2005), 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, , İmge Kitabevi, İstanbul, Eylül 2005.
- Boratav, Korkut (1988), Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yayınevi, Yeni Dizi:1, İstanbul, Şubat 1988.
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Web: <http://www.disk.org.tr/>
- DİSK 6. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1977), İstanbul, 22–26 Aralık 1977.
- DİSK 7. Genel Kurulu Çalışma Raporu (1980), İstanbul, 25–30 Haziran 1980.
- DİSK Dergi (1976), 25, Temmuz 1976.
- DİSK Dergi (1976), 26, Ağustos 1976.
- DİSK Dergi, (1976) 27, Eylül 1976.
- DİSK Dergi (1977), 2 (32)Şubat 1977.
- DİSK Dergi (1977), 3 (33) Mart 1977.
- DİSK Dergi (1977), 3, Mart 1977.
- DİSK Dergi (1977), 4, Nisan 1977.
- DİSK Dergi (1977), 5–6 (35–36) Mayıs-Haziran 1977.
- DİSK Dergi (1979), 8 (56), Ağustos 1979.
- DİSK, Toplu İş Sözleşmesi Kanun Önerisi, Web: <http://www.disk.org.tr/> Erişim: Kasım 2006.

- Eriş, Hasan (1988), Grup Sözleşmelerini Kabul Etmek Bir Teslimiyet Değil, İşçinin Alınları; Aylık Yayın Organı, 1 Nisan 1988, Yıl: 2, Sayı: 16.
- Gelenek ve Gelecek MESS'in 40 Yılı (1999), İstanbul, Aralık 1999.
- Gülmez, Mesut (2005), Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliğine Uyum Sorunu; Belediye-İş Yayınları, Ankara Eylül 2005
- Hürkam-İş Aylık Yayın Organı (1979), Kasım 1979, Sayı: 40.
- Kristal-İş Sendikası Haber Ajansı (1979), 29 Ekim 1979, Sayı: 979/1-18.
- Maden-İş Gazete (1977), 15 Ağustos 1977, Sayı: 92.
- Maden-İş Gazete (1977), 30 Ağustos 1977, Sayı: 93.
- Maden-İş Gazete (1997), 1 Kasım 1977, Sayı: 95.
- Maden-İş Gazete (1977), Lokavtınız Vız Gelir Bize Vız, Özel Sayı, 24.10.1977.
- Maden-İş, Gazete (1978), 15 Şubat 1978, Sayı: 97.
- Maden-İş Gazete (1978), 1 Haziran 1978. Sayı: 102.
- Maden-İş Gazete (1978), 15 Temmuz 1978, Sayı: 104.
- Maden-İş Gazete (1978), 15 Ağustos 1978. Sayı: 105
- Maden-İş Gazete (1979), 15.8.1979, Sayı: 121.
- Maden-İş Gazete (1979), 1 Ekim 1979, Sayı: 123.
- Maden-İş Gazete (1980), Temmuz 1980, Sayı: 139.
- MAHA Ajansı (1979), Gün: 24.9.1979, Sayı: 979/117.
- MAHA Ajansı (1978), Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1.
- MAHA Ajansı (1978), Maden-İş Sendikası Genel Yürütme Kurulunun Grev ve Lokavttan Çıkan Üyelerine Bildirisi, Gün: 4.2.1978, Sayı: 978/1 Ek.
- MESS Gazetesi, 21 Aralık 1977.
- MESS Gazetesi, 8.7.1977, Sayı: 298.
- Nesin, A. (1981), Büyük Grev, Aziz Nesin'in Hikâye Kitapları Dizisi. 34, Nesin Vakfı, İstanbul, 1981.
- Nesin, Aziz (1981), Yanıtım, Büyük Grev, Aziz Nesin'in Hikâye Kitapları Dizisi. 34, Nesin Vakfı, İstanbul, 1981.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Şubat-Mart 1977, Sayı: 52.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Ağustos 1977, Sayı: 56.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Ağustos-2, 1977, Sayı: 57.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Eylül 1977, Sayı: 58.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1980), Aralık 79-Ocak 80, Sayı: 79.
- Otomobil-İş Aylık Dergi (1980), Aralık 79-Ocak 80, Sayı: 79.
- Öz, Rasim (2002), Kemal Türkler Kürsüde, Ketev Yayınları, İstanbul, 2002.
- Özeren, A. Aydın (1977), MESS'in Uyduları ve Yandaşları, Otomobil-İş Aylık Dergi (1977), Başyazı, Mayıs 1977, Sayı: 54, s. 1.
- Petrol-İş (1985), '85 Petrol-İş Yılığ, Araştırma-8, 1986, İstanbul.
- Petrol-İş; 63 Grev 63 Mücadele (1987), Yayın: 16, Eylül 1987, İstanbul.
- Şafak, Can (2006), Sendikalar Eriyor, Birgün Gazetesi, 28 Ocak 2006.
- Şafak, Can (2006), DİSK Tarihinden Bir Yaprak: Eylem Birliği (1978-1980), sendika.org, 22 Şubat 2006.
- Şafak, Can (2006), Türkiye'de Toplu Pazarlığın Değişen Çizgisi (1980-2005), Çalışma ve Toplum, DİSK/Birleşik Metal-İş, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 10, 2006/3.

- Şafak, Can (1988), Eskiymiş Yeni Oyun mu? Oyunun Kuralı mı? İşçinin Alınteri; Aylık Yayın Organı, 1 Nisan 1988; Yıl: 2, Sayı: 16.
- T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Web: <http://www.byegm.gov.tr/>
- T.C. Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri Müdürlüğü, 5.3.1980 tarih ve 383-02205 sayılı “Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu” konulu Genelge.
- T.C. Başbakanlık Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu, 13.6.1980* gün ve Müs. 8 sayılı, Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulunun Tespit Ettiği Esaslar, konulu yazı.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; Çalışma Hayatı İstatistikleri Web. http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/yillar_tis.htm;
- T.C. Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, İddianame, DİSK - DİSK’e Bağlı Sendikalar-İlgili Kişi ve Kuruluşlar Soruşturması 1, İstanbul, 25 Haziran 1981, E.1980/3971, K.1981/1291.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Web: <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/hukümetler.htm>
- Tercüman Gazetesi, 13 Temmuz 1977.
44. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Programı. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/hp44.htm>
- Türk-İş XI. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu (1979); 16-22 Nisan 1979, Ankara.
- Türk-İş 12. Genel Kuruluna Sunulan Çalışma Raporu (1982), Ankara 24-28 Mayıs 1982, Türk-İş Yayınları No. 139.
- Türk-İş, Aylık Yayın Organı (1989), Aralık 1989, Sayı: 242.
- Türkiye Maden-İş Sendikası XXII. Dönem Çalışma Raporu (1977), İstanbul, Eylül 1977.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Türkiye Maden-İş Sendikası, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1998.
- Üstün, Süleyman (1977), Nesin? (2), Politika Gazetesi, 14 Aralık 1977.
- Yükselen, İ. H. (1998), MESS Grevleri (1964-1980), Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1998), Cilt: 2.

